

НОВА ИСКРА

БОЖИЋ

НАПИСАЛА

Умберта А. Грифини

Ниска је ложница, у којој су била два реда малих, белих постеља, изгледала много дужа поред слабе светлости покривених лампа. Била је дубока тишина, као да је ова тужна и сурова соба била са свим пушта; међутим, на свакој постели лежало је по једно болно дете.

Сви су спавали, сем једнога — Чезарина.

На црној таблони, утврђеној више његове главе на некој гвозденој мотки, било је вредом забележено:

„Број 24 — Чезаре Диоталеви — из Рима — година 8.

Одсечена му лева нога до половине бутине.

На посматрању.“

Малиша није могао да заспи, зато што му је велика хируршка напрана за подизање покривача и за утврђивање ноге, ужасно досађивала, и пробудила у његовој души колико јаку толико немогућу жељу да промени свој положај.

Али је он ипак ћутао као заливен. — Разрогаченим очима гледао је без, икакве дубље пажње, на три беле постелице где су спавали његови другови у боловима.

Благо њима, кад могу тако мирно спавати! Њему је било грло суво, а дах му је пролазио кроз полуотворене уснице и на нос као неки ватрени пламен. Уши су му

непрестано зујале, а крв му је била јако у жилама, по слезним очима и по врату. Како би му било драго кад би милосрдна сестра прошла да му да мало воде! Али он није звао, већ ју је непомично очекивао.

Међутим, у јадној грозничавој главици вијала се гомила разних слика: спомени од првога детињства, позната лица малих другара, обични појави из домаћег живота; све се то мешало, ређало једно за другим, укрштало се, сад неодређено и нејасно, а сад јасно и чисто, са чудним отисцима појединих ситуација.

По каткад је долазила детету на намет мисао, да је те ноћи Бадње Вече; али му није било могуће да на томе задржи своју пажњу, јер његова воља није владала његовом памећу. Међутим, болнику је падала тако тешко бољка од одсечене ноге, да му се чинило с чује неке подмукле и подземне гласове који се мешају са свима успоменама што су му се по глави врзле, као каква огромна слика са многим појединоствима, те се из свега тога извијала једина јасна жеља, да се што пре појави милосрдна сестра која би му пружила какав свеж напитај.

Малишине очи биле су упрте на глатки бели зид, на црне крстиће обешене над сваком постелицом, на мраморне сточиће утврђене у зиду међу свака два кревета, на којима би милосрдинца стављала бочице разних лекова, чаше, судове с водом, нове завоје и друге потребне ствари. Али је у машти својој малиша видео

нешто друго... Нарочито су пред његове очи јасно и упорно излазили на видик догађаји последњих дана, који су претхоушнице и на нос као неки ватрени пламен. Уши су му дили судбоносном случају што га је довео у болницу. . . .

† Алим Чумић.

* * *

... Био се унутро да купи тетки млека за десет пара...
Сунице је улицом јако сијало. Неко га је зовнуо: „Хеј,
Чезарини!“ он се окренуо; за њим су трчали и стигли га
Тулијо и Амедео.

„Шта је?“

„Хајде с нама, хајдемо на станицу.“

„А шта ћемо тамо?“

„Шта, зар не знаш? Сад ће да стигне Краљ са Кра-
љицом... Можда ће бити и галаме... На станици су
берсалери, већ су прошли. Похитај, чекаћемо те.“

Он се брже боље поше на степенице, и даде тетки
судић с млеком. „Камо?“ зашита га она.

„Да видим Краља!“ и на врат на нос истрчао је
на улицу, а после са другарима на станицу...

Боже, шта је ту света! Нису могли ништа видети...
Требало је ићи пред двор; тамо би се много боље видело...
Затим су опет трчали. Ево их на улици Двадесетог Сеп-
тембра; чувари реда не доуштају никоме да стоји пред
дворским вратима, и тако се свет у очекивању, полагано
таласа... Они су, међутим, опазили како су се нека друга
деца испела на гвоздену ограду краљевскога врта... То
је дивна мисао, те су с тога полетели и они тамо и испен-
трали се поред осталих. Ала је пријатно бити на врху
ограде! Ту вам је нека гвоздена полуга о коју су се мо-
гли одупрети ногама, обгрливши рубама коња којима се
полуга заврћивала...

У гомили се чује велики шум и брујање:

„Ево их! Долазе!“

Два карабинијера довикују:

„Доле, окачењаци!“

Али им Тулијо одговорио:

„Ухватите нас, ако можете!“ — и онда сви пре-
пуше у смех...

Ево већ ејајних оклошника на вранцима, са богатом
перјаницом на калнаку, која се лепршала око главе; са
белим, до лаката дугачким рукавицама, са сребрним окло-
ном и голем сабљом која се у ваздуху блистала... И
њему се, Чезарину, хтело да постане оклошником, кад
порасте...

Ето кола, са четири дворске слуге у црвену оделу
— и ево најпосле Краља и Краљице!

Како је Краљица лена! Како се љупко смени и љу-
базно се клања, час десно час лево, да поздравља свет!
И сам Краљ отпоздравља свет, благонаклоно, по војни-
чки... а цео сакуљени свет довикивао им је из свега грла:

„Живели! Живео Краљ! Живела Савојски дом!“

И Чезарини је из свега грла клањао:

„Живела Краљица!“ — а она је баш њега лено
поздравила...

Шта се онда десило? Како је нао? Не зна. Он се
само толико сећа да се од једном нашао прострт на кал-
дрми, и да је сакуљени свет око њега са саучешћем ша-

путао: „Сиромах!“ Једна је госпођа плакала... Затим га
је некакав јавни чувар подигао и зашитао:

„Да ли те боли?“ — Чим је стао на поге, осетио је
тако јак бол у левом колелу, да је само једном јекнуо,
и опет се срушио на земљу...

* * *

Боже, како је жедан! Како му се грло сушило! —
Тетка никад није долазила, баш никад, да га посети...
Само једанпут дошао тетак Карло, на му казао да му је
жена болесна, и да уз то има код куће много посла...
Шта ће сад да раде рођачићи? — Њих тетка занета јако
воли... Њега, међутим, никад није хтела трети...

„Знаш да те храним из милосрђа? Десет динара бол-
ничких ти зацело поједеш, а ја морам још и да те оде-
вам, разумеш ли?“ — Чудновато!

Зашто „болница“ плаћа тетки за њега десет динара
месечно?... Ох, кад би могао да се обрне на другу
страну! Како би то лено било, кад би се могло живети
овако у болници, а да га никако не соку! Овде дају
јухе и млека, укусна, свежа млека, које гаси жеђ, и тако
је добро за грло...

Сутра је Божић. Ко зна? Можда ће му дати више
млека него обично... Сестра Магдалѐна говорила је:
„Молите се Богу, децо! Молите се миломе Исусу што ће
се поћас родити, нека вам учини милост, те да убрзо
оздравите и да се вратите својима...“

Њему није баш ништа до тога стало, да се врати
дома! Тамо су га тукли толико, и давали му да се храни
остацима од свега, а увек су га презирали и грдили...

Исус... Ко зна какав је Исус! И како ли он то
може да походи свуда и свакога, у једној јединој ноћи, а
да се при томе не умори? Можда има велосипед... Али,
ако је он тако мали, како може да иде на точку? Ах,
да: можда му га окрећу анђели...

Њему ће лечник да намести дрвену ногу, али ова
неће бити са свим права, баш као његова. Уз то — питање!
Шта ће да ради и како ће, кад порасте, пошто је хром?
— Ово му је питање сада први пут дошло у намет.
Али се дете на њему није много задржавало.

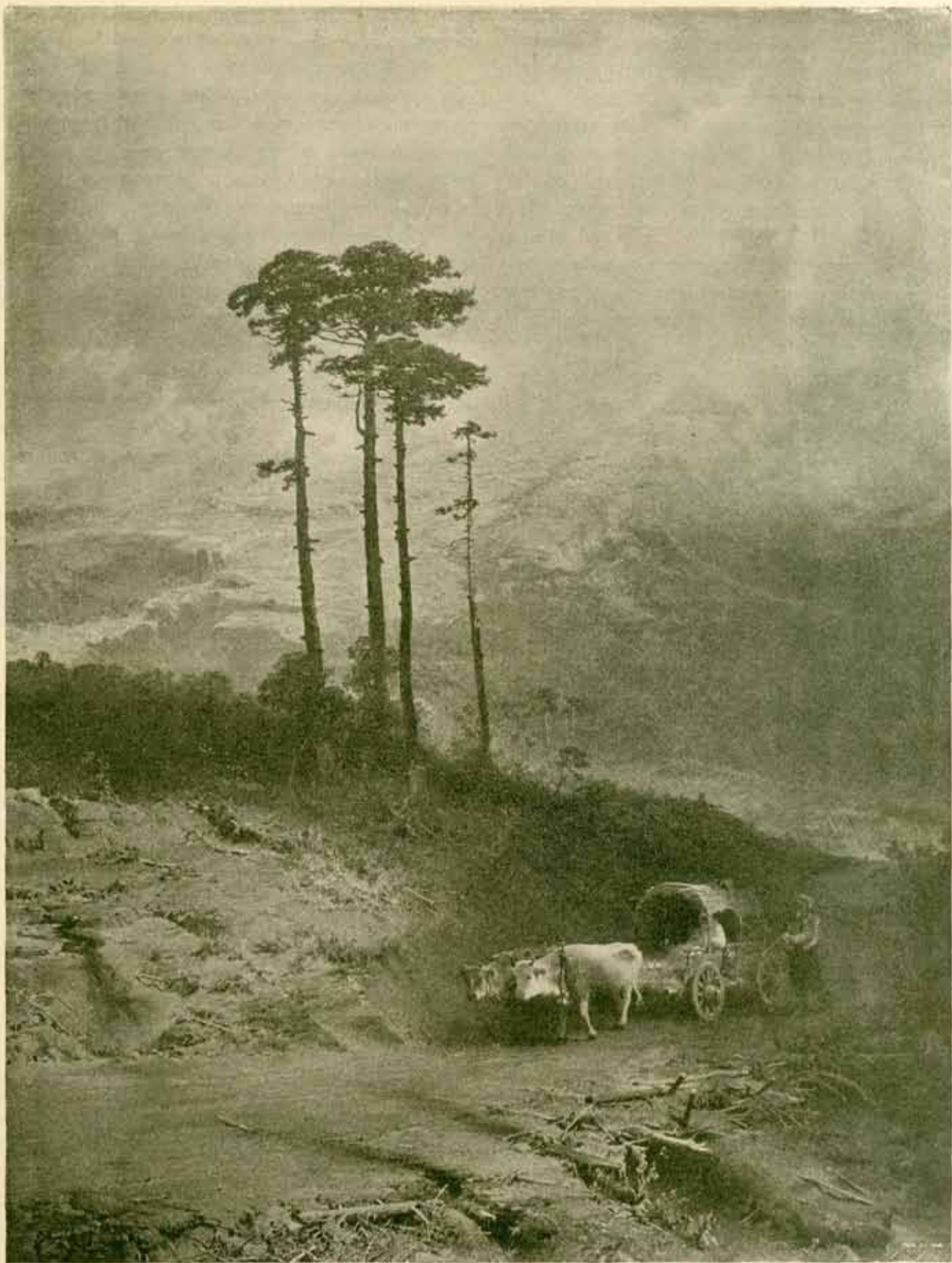
„Исусе, Господе, буди ми милостив...“

Међутим, Исус не може поново наместити ногу коју
је лечник једном одсекао!

Занимало га је питање: да ли ће Исус походити и
болнице, те ноћи? Он би желео да га види и да му го-
вори, на пример, овако: „Зашто друга деца имају мајку,
а ја је немам? Дај ми мајку која би ме волела, мали
Бого... Дај ми још и млека са колачима и једну пер-
ранцу...“

* * *

Најстарија милосрдница, коју су звали милосрдном
матером, пролазила је кроз просторију, са свим тихо, са
сестром Магдалѐном, пажљиво погледајући на болесника. —
Приближише су се Чезарину.

А. Васильевски

На Криму

„Зашто не спаваш, Чезарино? Да не желиш штогод?“

„Воде“ прошапта он.

— Милосрдна мати стави му руку на ватрено чело, а затим је нешто рекла сестри. Ова се тихо удаљила, а после мало тренутака вратила се са чашом; подигнула је главицу детету, и напојила га слатком водом која је мирисала на цвет перанцији. — Нагло је пио.

„А сад, малиша, засни, и нека те Бог благослови.“

„Очекујем Исуса“ одговори дечко.

„Ако не зажмуриш, Он ти неће доћи“ тврдила је болничарка — а милосрдна Мати је још тише додала: „Ама, сестро, за њега...“

Затим се обе уклонише и убрзо се изгубише у ходницима.

— Сада је ова мисао о Исусу почела расти у његовој глави, и ускоро потисла све остале. Зажмурео је, и осетио да му је лакше — ухватио га је тежак сан, те засни.

Дин-дон-дан, дан! Дин-дон-дан, дан!

Звона целог Рима весело су зазвониле, са свих његових 365 цркава, у поноћној тишини.

Родио се! Родио се!

Дин-дон-дан, дан! — Мир на земљи, слава на небесима! Родио се утешитељ, родио се спаситељ!

Развеселите се, скупиљени људи!

Чезарино се пробуди, отвори очи, па их одмах затим затвори.

Двојица, тројица између болесника превртала су се по креветима, стећући и уздишући.

„Је ли већ свануло?“ запита гласно један од њих.

„Пет!“ утишавала је сестра Мадалена, која је на овај разговор дотрчала из друге одаје, из бојазни да се не пробуде остали болесници. Она је сама остала да пази на две ложнице — остале калуђерице биле су сакупљене у капели, на служби Божјој, која је на овај велики благодан много дужа него обично.

Опет наступи тишина.

Чезарино, пак, није више могао заснати: звона су га тако узбудила! Сваки њихов звук падао му је као ударац у мозак. Трудно се да сакрије главу под покривач, али у томе није успео, те затвори уши длановима.

Весело звоњење одавна се свршило, а њему се чинило као да га још чује; најзад спусти ручице на јорган, збуњен и уморан.

Христос се већ био родио...

У души његовој беше празнина; тешка, ужасна празнина; изгледало му је да види у себи велики мрак, и као да се из тога мрака морало нешто појавити... Шта? Није ни сам знао — али он је „то“ очекивао, неспреман да ухвати тачну мисао, док је срдашце његово јако куцало од тешкога страха.

На једанпут му се учинило као да је неко поред њега. Уздрхта, а затим остаде непомичан. И ако је био затворених очију, ипак му се чинило да види неку женску прилику која се све више наслањала на његову по-

стељу... Ко је то могао бити? Никако болничарка; свакако нека друга... Он сад није више дрхтао, није се више плашио; само је јако желео да дозна ко је та жена.

Загонетна се прилика наслони нежно, љубазно на малишну, и погледа га умљатим осмехом. Тај му је осмех дошао тако добро, да му се учинило као да се и сам насмешно...

Он је јасно и тачно видео сенкине очи: два крупна, лена, умљата ока, пуна љубави и доброте; њено лице, међутим, изгледало му је застрто неким особитим сјајем, као неком неразговорном белином, те и ако га није могао добро видети, осећао је да је морало бити лено.

„Она“ му је говорила, тихо, благо, готово шапућући.

„Ја сам мајка деце која мајке немају... ја сам мајка несрећне сирочади, коју нико не милује...“

„То је Богородица!“ мислило је дете са осећајем радости помешаним са побожним страхом.

„Никога нема који би те волео; ја те ево волим... Спавај ми, Чезарино, ја ћу и на тебе мислити...“

Нежна се сенка опет слатко насмени.

Чезарино је видео два дивна, права материнска ока, бело и чисто чело, слатке румене усне — а затим се поново осети усамљен.

Али у његову срцу бејаше нека мирна радост, а учинило му се као да му је и по целом телу много лакше.

„Да, то је јамачно Богородица, али јој ја познајем лице... већ сам га негде видео... ах, да, Краљица!“

Ова мисао намах постаде тачна и јасна. Задовољан и блажен он је наново заспао.

* * *

Тога су јутра дошли многи сродници на разговор са малим болесницима.

Сваки од њих имао је посете: један матер, други оца, трећи браћу, те се тако у тужној болесничкој ложници извијао неки дах свечаности и весеља.

„Срећан Божић! Христос се роди! Срећан Божић!“

Уобичајена честитка летела је са свих страна, од болесника здравима, од здравих болесницима, добивши, на томе месту, неки особити израз.

Све је то била права сиротиња, па ипак нико није дошао празних руку, по је свако донео по какав мали дарак болесницима: перанце, мандарине, посластица, колача, јаја... Калуђерице су се журиле да одузму посласнице и срдиле су се на сроднике: „Зар не знате да лечник то не допушта? Баш хоћете да му покварите стомак? Не брините се ви, даћемо му све чим се буде опоравио.“ — У одговор, гости љубише сестре у руке.

— „Молимо вам се, сестро, за ово јадно створење Божије.“

Али би се по нека мати помало насмешила да би обрадовала децу, и ако с плачем у грлу.

Тужно је то, занета, гледати празно мало место за столом, кад буде време великога Божићнег ручка, и знати

да је јадно дете тамо на постелици, да проводи Божић у болници!

Али таква је Божја воља!

Чезарино је све посматрао, блед и ослабљен после јаке ноћне грознице. Нико није дошао к њему, нико му неће донети ништа, нико га неће помиловати, нити пољубити; он је то добро знао.

Инак је погледао с помало завнети, и ако без мржње, на своје суседе, како их њихове матере лепо негују и милују, те му је изгледало као да су, радосни, заборавили на све своје болове.

Њега је, на против, јако болела одсечена нога; много га је мучило лево колено, и ако га више није било. Али малиша инак није плакао. Плакао је, дабоже, првих дана; а пошто му је господин лекарик био приметно оштро: „Човек не треба да плаче“, он није више смео то учинити; а кад би га нога јаке заболела, он би стегнуо чврсто уснице, затворио би очи, па би трпео ћутећи.

Мати бистрога Сандра, његовога суседа с десне стране, примети тешку самоћу малог болесника.

— „Какво имају срце твоји, сиротане мој, кад те овако сама самцита остављају, и то на Божић!“

— „Никада му не долазе,“ одговори јој син.

— „Ако; ипак и ти треба да добијеш свој Божићни дар! — настави ова. — Сирота сам, али тако што не могу очима гледати!“ И узбуђена, ова добра жена узела је са кревета свог сина једну из седам осам перанџа што му их бејаше донела, и пружи је наочету.

Чезарино јој захвали својим уморним пањеничким осмехом, а она помилова руком бледи му образ.

Женина рука бејаше груба и жуљевита, али њено миловање — прво у његову усамљеничком животу — било је детету пренежно и слатко.

„Ја, знате, веома волим нашега Сандра — рече јој тада — а ноћу, кад не могу да спавам, слушам да не плаче, да бих одмах могао позвати сестру Мадалену...“

Узбуђена мати га пољуби у чело.

„Нека те благи Бог излечи, синко!“ и врати се своме сину.

* * *

Сада је Чезарино био баш задовољан и весео, јер је добио перанџу, пољубац и био помилован.

У тај мах чу се први звук звона. Кад трећи пут зазвони, требало би да су већ сви отишли из болнице.

Затим је отпочело поздрављање и растајање. Али ето, из друге ложнице, зачу се од једном јак и весео шум, помешан с усклицима од радости и изненађења.

„Шта то може бити?“ питали су се међу собом сродници.

У собу уђоше две калуђерице, које су једва носиле једну велику покривену корпу, док је не спустише у пролазу између постеља. У њима је ушла и милосрдна мати.

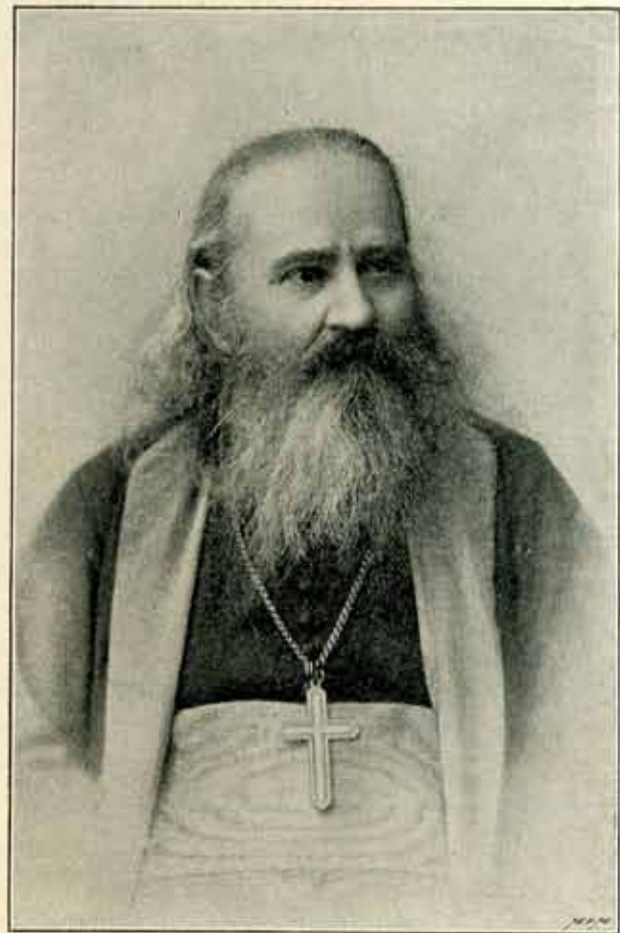
Малишани се неиздизаше на својим креветима, опруживши врат да би што видели; старији, пак, окренуше се сестрама, као да би нешто хтели упитати.

Овлада нема тишина, док је не прекиде милосрдна мати:

„Хвалите Бога! Он није заборавио јадну болну децу... Он је био невидљиви покретач нежнога и милостивога дела... Децо моја, вама Краљица шаље Божићне дарове, и жели вам оздрављење!“

Затим отвори корпу, и поче раздјелјивати дивне играчке... Весео хор захори се по ложници: малишани гласно узвикнуше од радости; двојица, тројица искочише са својих постеља и дотрчаше сестрама...

Њихови сродници непрекидно благосиљаху Краљицу са сјајним сузним очима, и ватреним образима од задовољства.

Иларфон Руварац

— „Живела наша Краљица?“ снажно узвикну неки човек, који је превладао над оним шумом.

— „Живела Краљица!“ понављаху сви.

Чезарино, подупрвши се на лактове, покуша да подигне главицу укако би ма што и сам видео — али га је његова жалосна утега принуђавала да остане полеђушке чак и у овоме тако свечаном тренутку.

Онда му се приближи сама милосрдна мати, и спусти му у наручје једнога дивнога пајаци, обучена у саму свилу, и малу армонику.

— „Јеси ли сад задовољан? — упита га. — Видиш да је Краљица и на тебе мислила?“

— „Ох! — прошапта малиша са срећним осмехом, који му је разгалио свенуло лице, док му велика

радост руменилом осу бледе образе. — Она ми је занета и рекла, ноћас, да је мати деце која матере немају!

Али та милосрдна мати није саслушала, а поред тога нико и не обрати пажњу на њега.

Звоно је зазвонило и по трећи пут, али по ложницама трајаше још весели жагор, а на свим лицима огледао се осмејак радости.

Краљичина милост овладала је, у томе часу, и мукама и боловима.

ПОД ЗАСТАВОМ

БЕОГРАДСКОГ ПЕВАЧКОГ ДРУШТВА

у Дубровнику 14. Јуна 1893.

Х, ал' би лепо и дивно било,
Кад би се тако свакада вила —
Када би своје тробоје мило
Над целим Српством на свагда свила!

Где, како дршће, на даху зрака,
Па се повија, витка и смела,
Као да здрави Срба јунака —
Па је радосна, сретна, весела.

Кићанке своје љупко спустила,
Па их о српска бије рамена:
Часом додира Зечана чила,
А час Србина из Сланкамена.

Часом тек такне Которске синке;
Час дичне Србе из Подунавља;
Час Херцеговке, час Далматинке —
К'о да их зове, да их поздравља.

А данас нѐма у вису мира,
Међу лепојке на ниже пође,
Па их по лицу руменом дира —
Докле заставник крај њих не прође.

Али и тада, к'о витез хрли,
Удара на траг — не може ино —
Као да јоште жели да грли
Лабудско грло Дубровчанкино.

И сваком мила застава дивна
— Сваки је Србин радосно гледи —
А преки Бокез, пун бола кивна,
Ведро је гледи ал и — побледи.

Као да мисли, да час већ стиже,
Да свуд по Српству труба затруби,
Па јој се тиче све ближе... ближе...
К'о да би хтео — да је пољуби.

Заставник ходом поносним ходи,
А стег с висине Српство сазина,
Те му све хита — свакоме годи,
Да у српскоме стегу ужива.

Дуго су Срби под њиме ишли,
Дуго су под њим занети били —
И Гундулићев спомен обичили,
И стег, над њиме, смело извили.

И он је првог, свечаног, дана
Под српским стегом прослављен био. —
После, сред Срба са свију страна,
И сред Цетиња лично се био.

*

Раста се Српство на четир' стране
— Раста се срца сретна и сетна —
Да чека боље, жељене дане,
Кад ћеће бити Срба несретна.

А стег се свио у свилном руху,
Да чека Марка, да се пробуди,
Да даде маха јуначком духу,
И да све Српство собом узбуди.

И тад ће Срби, са светим стегом,
Уз јеку громког, бојног усклика,
Потећи, онег, морем и брегом,
Да се ижљубе сред Дубровника.

† Вл. М. Јовановић

ПОВРАТНИ ТАЛАС

— Болеслав Пруо (Ал. Гловацки) —

(НАСТАВАК)

II

Адлера је историја чудна, као и с'ам што је.
Кад је свршио основну школу (у коју је
ишао заједно са данашњим пастором Бемеом).
Адлер научи ткачки занат, и у двадесетој је
години имао добру надицу. Још онда је био
то момак црвена лица, снажан, по изгледу не-
некусан, али у истини досетљив и окретан, а
могао је радити за неколицину. Шефови су му
били задовољни, ма да је имао једну рђаву страну: волео
је луповати.

Сваки је празник млади Адлер морао провести у ка-
квом месту за забаву, у друштву другова и жена, јер је
имао много љубазница. Ишло се по каруселима, љубало се,
пливало, јело преко мере и пило још више, а Адлер је
био вођ. Банчио је тако страсно, уживао с таким ватром,

И. Рлепин

Елеонора Дузи

да је понекад застрашавао и само своје друштво. Али је радним данима радио тако исто ватрено.

Био је то снажан организам у коме су играли само мишићи и нерви, а душа спавала. Адлер није волео читати, уметности није разумевао, чак ни певати није умео. А морао је трошити нагомилану снагу, и чинио је то не држећи се ни границе ни мере.

Од лудских осећања у њему је господарило једно једино: завист према богатима. Слушао је да у свету имају велики градови, а у њима лепе жене које се могу љубити уз шампањско вино, у салонима који блеште од злата и кристала. Слушао да богаташи путују по планинама на којима се може врат сломити или умрети од умора, и — чезнуо за тим планинама. Кад би он био богаташ, морио би седленике; купио би лађу и на њој вршио службу мриара; обишао би цео свет од екватора до полова; јурио би на разбојништа и купао се у лудској крви; а уза све то — цео би и јео што је најбоље, а водио читав харем.

Али шта му вреди мислити на богатство, кад је трошио целу зараду и још се задуживао!

У то се време деси чудан догађај.

У једној згради фабрике, у којој је радио он, појави се пожар на другом сирату. Радници су побегли, али не

сви: две жене и један дечко остали на четвртом сирату, а онажени су тек онда кад су из свију нижих прозора лизали пламенови.

На могућност спасења нико није ни мислио, те можда због тога власник фабрике и викну радницима:

— Триста талира ономе који их спасе!

У гомили наста још већи жагор и мување. Наста саветовање, подстрекавање, али нико није спасавао жртана које пружаху руке онима на земљи, и очајавашу од страха.

Из гомиле изађе Адлер. Занеска дугачко уже и лествице с лугама. Опаса се ужетом и пође огњу.

Гомила занеме, не појимајући како ће се Адлер попети на четврти сират и на што ће му уже.

Али он је знао како. Закачи степеннице за широку ивицу првога сирата и успуза се као мачка. Стојећи на њојзи прво закачи степеннице за ивицу другог сирата, и часком се обре тамо. Пламен му је смудио косу и одело, густи је дим око њега, као огртач; али се он неог све више, висећи над огњем и пронашћу, као паук.

Кад се дохвати четвртога сирата, гомила кличе: ура! и заљеска. Адлер закачи степеннице за ивицу крова и, с непојмљивом лакошћу он, незгранан и тежак, изнесе редом јадне жртве на кров.

Један зид није имао прозора. Адлер спусти туда, помоћу ужета, оне које спасе, па и сам сиђе, последњи. Кад стаде на земљу, осуђен, обливен крвљу, гомила га диже на руке и понесе, кличући.

За ово дело, скоро беспримерно, доби Адлер од власти златну медаљу, а од власника фабрике боље место и обећаних триста талира.

Тада у Адлерову животу настаде преврат. Видевши се господарем овако велике суме, осети љубав према новцу. Не због тога што га је зарадио излажући се смрти, не зато што га је подсећао на оне којима је спасао живот; него зато — што је било триста талира! . . . Како би се славно могло провести за ову гомилу новаца . . . Колико би боља била нијанка за хиљаду талира, и како је већ близу хиљаде! . . .

Новац изазва у њему нову страст. Адлер се одрече својих навика: постаде тврдица и каматник. Поче да зајми друговима на кратак рок, али на велику камату; а како је поред тога много радио и брзо напредовао, имао је после неколико година не три стотине, него три хиљаде талира!

Све је то чинио с намером да се, кад скупи већу суму, један пут проведе као богаташи. Али кад сума порасте, одреди нову цифру и тера до ње истом упорношћу, којом и пређашњој. У овом приближавању к идеалу, који је имао бити највеће уживање, Адлер мало по мало изгуби то осећање. Своју је огромну снагу трошио у раду, отресао се пређашњих снова и мислио је само на једно: на новац. Неко га је време сматрао само као средство, видео је иза њега други циљ. Али постепено и тога постаде, и сву му душу испунише две жеље: рад и новац.

У четрдесетој години имао је већ педесет хиљада талира, скупиљених крвавим трудом, упорношћу, необичном уметношћу, тврдичењем и казатом. У то се време пресељно у Пољску, где индустрија, како је слушао, даје велики проценат. Ту основа малу фабрику тканина, узе жену с великим миразом која, родивши му јединца Фердинанда, умре, — и поче њињ цифри од милион рубаља.

Нова се отаџбина указа Адлеру правом обећаном земљом. Он, испечен у ткачком занату и течеву новаца, нађе се међу људима од којих су једни пристаји да се варају зато што нису имали новаца, други зато што су лако до њих дошли и што су их имали и сувише; једни зато што нису имали памети, а други баш зато што су мислили да је имају. Адлер је презирао друштво које није знало најпречих економских принципа и није имало снаге да се бори против њега; али, познавши прилике одлично, умео их је употребити у своју корист. Имање је расло, а свет је мислио да срећноме фабриканту, поред зараде, долазе из Немачке некакви новци.

Рођењем Фернандовим у дрвеном се срцу Адлерову пробуди осећање неограничене очинске љубави. Сироче новорођенче носио је он на рукама, често и у саму фабрику, где се често, упушено хуком, зацењивало и модрило од плача. Кад одвркну, отац му је испуњавао све жеље, оба-

сипао га колачима, опкољавало слугама, давао му златнике да се игра.

У колико се дете више развијало, у толико га је више волео. Играње га је Фердинандово подсећало на његово детињство, изазивало му у души неке успомене давних осећања и снова. И сад је Адлер, гледајући сина, мислио да ће се он место њега проводити по свету, да ће он извући праву корист од богатства, да ће он испунити угашене а негда онако ватрене жеље, за оним дугим путовањима, скупоценим гозбама, несигурним подухвезима . . .

— Само док порасте — мишљаше отац — продаћу фабрику па ћу се кренути с њим у свет! Он ће се водити, а ја ћу пазити и чувати га од опасности.

Пошто човек не може дати другима више но што и сам има, и Адлер је дао сину гвоздени организам, физичко здравље, егзистична начела, имање и поодолјиву склоност ка уживању; али не разви у њему племенитијих осећања. Ни отац ни син нису појимали уживање које долази од правичности, нису осећали лепоте у природи ни у уметности, а обојица су презирали свет. У друштвеном организму, у коме сваку јединку, свесно или несвесно, везују хиљадоstrukе везе симпатије и осећања, њих двојица нису били ничим везани, били су потпуно слободни. Отац је волео новац више свега, а сина више новца; и син је волео оца, али је волео много више себе и оне предмете који су му задовољавали жеље.

Иначе је дераи имао домаћих учитеља, ишао је у школу и дотерао до шестог разреда. Научио је: неколико језика, играти, укусно се одевати, лепо говорити. Био је љубазан кад га нико није дражно, духовит, а новац је оберучке просипао. С тога су га волели, ма да је, дубље улазећи у ствар, Беме тврдио да дераи мало зна и да је на рђаву путу.

Фердинанд је већ у седамнаестој години био Дон Жуан, у осамнаестој истераи на свагда из школе, у деветнаестој се неколико пута коцкао, а једанпут изгубио скоро хиљаду рубаља, и најзад, у двадесетој години, отишао у иностранство. Тамо је, поред крушне суме коју му је отац био одредио, направно дуга око шест хиљада рубаља, и на тај начин, додуше мимоволно, био узрок те је у фабрици заведена *уштеда*, за коју су их обојицу, и оца и сина, проклињале стотине људи.

За време двогодишњег одсуства од куће Фердинанд је прошао скоро целу Европу. Пео се на Алпијске ледене брегове, био на Везуву, једанпут се возио и балоном, чамео неколико недеља у Лондону, у коме су куће од црвене опеке а недељом нема забава. Али је најдуже и највеселије провео у Паризу.

Оцу није писао често. Међутим кад год би му какав силнији утисак продрмао челичне живце, писао би о томе оцу до најмањих ситница. Стога су његова писма бивала Адлеру прави празник. Стари их је фабрикант прочитавао небројено пута, уживао у сваком изразу, јер је осећао да сваки ускреава у њему давнашње и ватрене жеље.

Возити се балоном, завиривати у вулкан, играти у банкану од хиљаду пари по пребогатим париским салонима, купати жене у шампању, добијати или губити једном картом стотине рубаља: зар то нису били идеали његовога живота, зар их то није и надмашало? . . . Писма су Фердинандова била као одједи његове властите младости и будила у њему, место заноса за који је био и сувише стар, ново, дотле незнано осећање: раздраганост.

Кад би читао описе пирова, писане одмах, под уливом првих утисака, у његовом се суровом и реалном мозгу јављало нешто налик на поетски занос. По некад би видео оно што чита. — Али је часком нестајало привиђења, поплашених ритмичном луном стројева и треском разбоја.

У Адлера је сада била само једна жеља, нада, вера: скупити милион рубаља готовине, продати фабрику и с целом масом новаца отићи у свет, заједно са сином.

— Он ће уживати, а ја ћу гледати!

у ходник, пред кућом, лица као и обично апатична и безизразна, ма да нестриљиво погледаше у сат.

Била је жега. У двориншту се мирис резеде и багрена мешао с оштрим задахом дима. Сталној хуци фабрике одговарао је нисак машине. Небо чисто, ваздух миран.

Адлер је брисао знојаво лице и сваки час мењао место на гвозденој клупици, која је при сваком покрету шкрипала, као од бола. Стари фабрикант не руча данас у дванаест, и не пи пива из великог бокала са оловним поклоном, као што је чинио свакога дана већ тридесет година.

Око једнога сата по подне уђоше у дворинште лака кола с Фердинандом и — празне таљиге.

Фердинанд — беше то висок, помршав али круни младик, плав, отворено плавих очију. На глави му шкотска капа са две пантљике, а на леђима лак, широк огртач с пелерином, без рукава.

Русман, златоносно брдо у Србији

Пастору Беме-у се није ни најмање свиђао овај програм, достојан развратних стараца Содомских, или Царства Римскога.

Кад будете исцрпili сва уживања и сав новац, шта ће вам остати? . . . питао је Адлера.

— Ех! Оволики се новци не исцрљују лако — одговарао је фабрикант.

III

Одређен је дан Фердинандова доласка.

Адлер устаде као и обично у пет изјутра. У осам попи каву из велике порцуланске шоље, на којој је плавим словима било написано: *Mit Gott für König und Vaterland*. Затим обиђе фабрику, а око једанаест посла на станицу лака кола за сина и таљиге за ствари. Онда седе

Кад га виде Фабрикант, исправи се онако огроман и ширећи руке завика:

— Ха! ха! ха! Но, како си, Фердинанде?

Син искочи из кола, дотрча у ходник, загрли оца и пољуби га у оба образа, говорећи:

— Зар је овде било кише, те сте заврнули ногавице? Отац погледа у панталоне.

— Како овај обешечај мора све да види! — помисли. — Ха! Ха! Ха! Но, како ти? . . . Јохане! Ручак!

Узе од сина огртач и путничку торбу, и понуди му руку, као дами. Улазећи у предсобље, баца још једном поглед у дворинште и занита:

— Што су таљиге празне? . . . Што ниси узео ствари са станице?

— Ствари! — одговори Фердинанд. — Ви мислите да сам се оженио на носим куфере, корпе, кутије? . . . Моје ствари стају у ручну торбу. Две кошуље: у боји за пут и бела за салон, фрак, прибор за тоалету, машине и неколико пари рукавица — то је све.

Говорио је живо, гласно, смејући се. Стеже неколико пута оцу руку и настави:

— Како сте ви оче? . . . Чуо сам да славно зарађујете на платну и димиту? . . . Него седајмо!

Ручаше брзо, куцнуше се чашама, и пребоше у очев кабинет.

— Морам овде завести француски начин живота, а пре свега француску кујну — говораше Фердинанд, налећи цигару.

Отац одмахну руком презриво.

— На што нам све то! Зар је код Немаца рђава кујна?

— То су свиње! . . .

— Ај? — окрете се старац.

— Кажем да су Немци свиње — продужи син, смејући се. Ни јести, ни уживати . . .

— Но! . . . упаде отац — а шта си ти онда?

— Ја? Ја сам човек, космополита или грађанин света.

Што му се син називао космополитом, мало се тичало Адлера, али овако безобзирно уврићивање Немаца у ред нечистих животиња жацну га.

— Мој Фердинанде, ја сам мислио да ћеш се за оних седамдесет и девет хиљада рубаља *немачки*, које си страшно, мало опаметити.

Син баца цигару у пенепелару и скочи оцу око врата.

— Ах! Красан сте ви отац! — кличе, љубећи га. Овамо! . . . Уши усправљене, лице чврсто . . .

Зграби га за руку, одвуче на средину собе, исправи као војника и настави:

— С таким према! . . .

Потанна га по према.

— С таким мишицама? . . .

Уштину га за мишицу.

— Кад бих имао младу жену затварао бих је од вас под девет брава. И ви поред тога имате одважности да исповедате начела која се на читаву миљу осећају? . . . Нека иду до ђавола Немци са својом кујном! И то ми је символ достојан века и људи одиста силних!

— Лудаче! — пресече га отац, мало одобровољен. А шта си ти, кад тиш више немачки патриота?

— Ја? — одговори с претворном озбиљношћу Фердинанд. Ја сам овде — пољски индустријалац, међу Немцима — пољски племић: Адлер фон Адлерсдорф; а међу Французима — републиканац и демократа.

То је било Фердинандово здрављење с оцем, и то је духовна добит, куљена у иностранству за седамдесет и девет хиљада рубаља. Младић је научно толико да је у свачему умео паћи оно што омилжава живот.

Истога дана отац и син одоше у посету пастору Бемеу. Фабрикант му представи Фердинанда као неправљенога

грешника који је упропастио много новаца, али је за то стекао искуства. Пастор срдечно загрли своје кумче и светова му да пође трагом његовога сина Јозефа, који непрестано ради и радиће до смрти.

Фердинанд одговори да једини рад даје човеку разлога да буде у друштву, и да је он до сада био ветрењаст стога што је младост провео у народу који је чувен са лакомислености и перада. На завршетку додаде да један Енглеz ради за два Француза или три Немца, и да због тога он, Фердинанд, у последње време веома поштује Енглеze.

Стари се Адлер веома зачуди озбиљности, искрености и снази начела синовљевих, а Беме примети да младо пиво мора да преври и да корисна промена, коју својим искуским оком види у Фердинанду, вреди и више од седамдесет и неколико хиљада рубаља.

После тих свечаних разговора пастор, жена му и пријатељ заседоше уз боцу Рајскога вина и поведоше разговор о деци.

— Знаш ли, драги Готлибе — говораше Беме — да почињем да се дивим Фердинанду. Од онога, право да ти кажем, ветронира изашао је, како видим, прави муж, *verus vir*. Суди о стварима зрело, има самопоуздања, начела су му здрава . . .

— Сасвим је тако! — потврди пасторовица — он ме сасвим подсећа на нашега Јозефа. Сећаш ли се, оче*), да је Јоза прошлога распуета говорио о Енглеzима баш то исто што и Фердинанд? Мило дете!

И добра, сува жена духовникова уздахну, поправљајући струк на црној хаљини која је, изгледа, шивена у нади на већу гојазност.

За то се време Фердинанд шетао по врту с леном Анетом, осамнаестогодишњом ћерком Бемевих. Знали су се од детињства, и девојка срдечно, чак мало и сувине ватрено, поздравиле давно невиђенога друга. Шетали су скоро читав сат, али како беше жега, Анету сигурно заболи глава те оде у своју собу, а Фердинанд се врати у друштво старих. Овога је пута говорио мало, био нерасположен, чему се нико не чуђаше (а најмање пастор и жена му), јер се зна да је младићу милије друштво лепе девојке него најљубазнијих стараца.

Кад се Адлери вратили кући, Фердинанд рече оцу да мора сутра ићи у Варшаву.

— Зашто? — зачуди се отац. Зар ти је за осам година кућа отадила?

— Ни најмање! Али помислите, оче, да ми треба рубаља, одећа, па и кола у којима бих похађао суседе.

Али отац не задовољше ови разлози. Рече да ће у Варшаву ићи газдарица за рубаље, а за кола он ће писати познатом му фабриканту. С гардеробом је било мало потезе, али ипак би решено да се кројачу пошаље фрак и према њему да се узме што треба.

Фердинанд постаде још нерасположенији.

*) Код Немаца, чим муж и жена имаду дете, жена зове мужа оцем, а муж жену мајком.

— Имате ли бар једнога јахаћег коња у штали?
— Што ће ми? — одговори фабрикант.
— Знам, али ја га морам имати, и надам се да ми то бар нећете одрећи...

— Разуме се.
— Одмах бих сутра ишао у варош, да видим да који племић нема добра коња на продају. Држим да ми ни то нећете ускратити.

— Наравно.
Сутра дан, већ у десет сати изјутра, Фердинанд оде у варошницу, а после неколико тренутака у двориншту се

појави Беме са својим чезама и коњићем. Пастор је изгледао необично узбуђен, улете у собу. Део лица између кратких зулува и дугачкога носа био је веома црвен.

Чим угледа Адлера, узвикну:

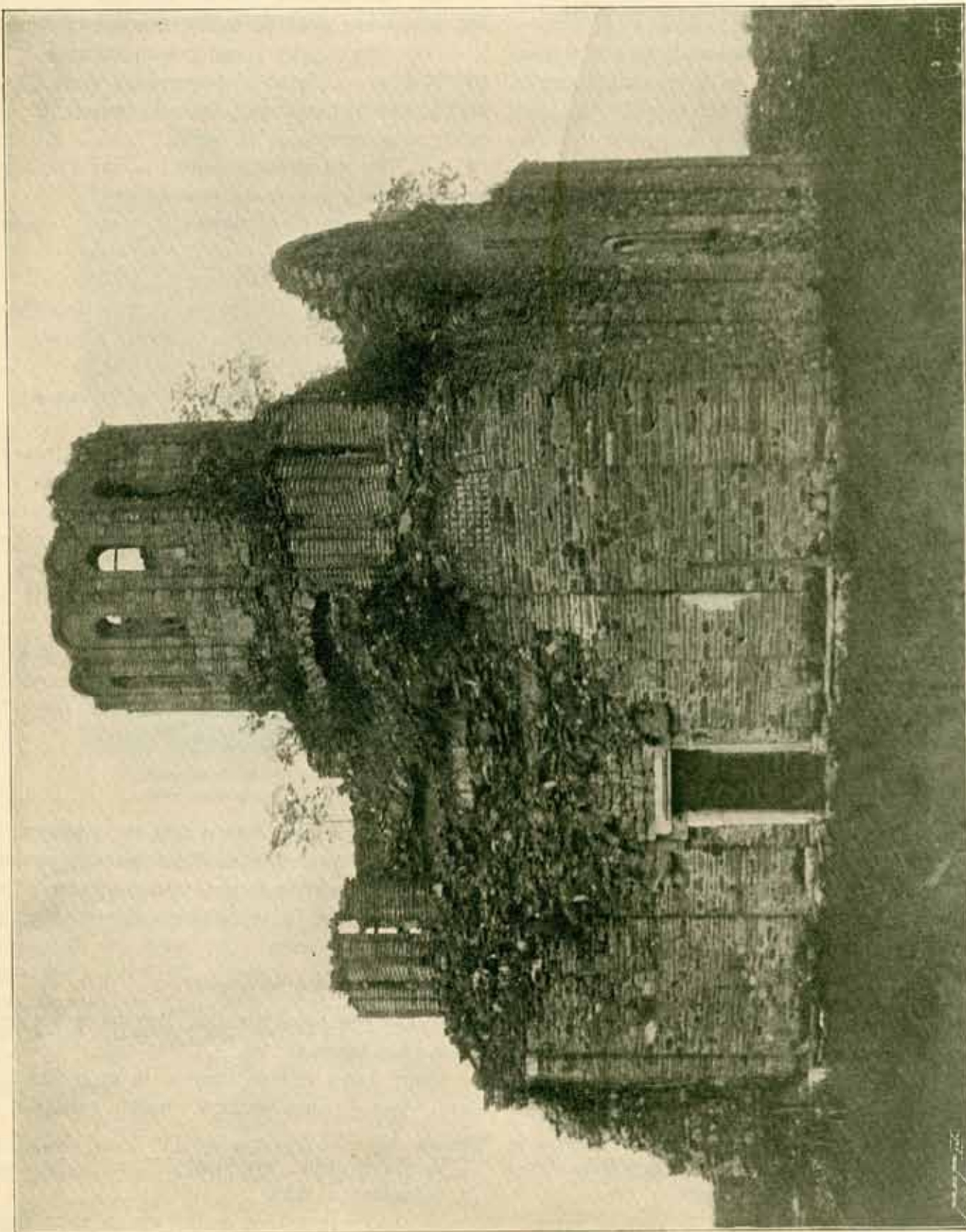
— Је ли ту тај твој Фердинанд!

Адлер се зачуди, приметивши да пастору глас дриће.

— Што ће ти Фердинанд? — зашита.

— Ама он је неки вуџбатина... Зло! — узвикну Беме. Знаш ли шта је јуче говорио нашој Анети?

По лицу се фабрикантову видело да ништа не зна, и да се чак ничему и не домишља.

Манастир Матејик

— Молио је — настави пастор, падајући у ватру — да му...

— Шта је теби, Мартине? — прекиде га узнемирен Адлер. — Шта је Фердинанд говорио?

— Говорио... да му ноћу отвори прозор од своје собе!...

И једини пастор, у претераном узбуђењу, баци свој панамски шешир на под.

Адлер је, о стварима које нису имале везе са фабриковањем и продајом памучних тканина, врло тешко мислио. Његово срце није имало жице кадре да одмах осети увреду девојчину; али је било у њему пријатељства према пастору. Адлер дакле, пошавши одатле, размишљајући елегматично али логично, дође до закључка да би се, кад би девојка послушала савете Фердинандове, његов син морао њоме оженити.

Али неоспорно би се морао оженити!... Старац није знао другог излаза.

Дакле Фердинанд на неколико сати по доласку кући, а на неколико минута после краснога говора о погрешци, ставља се у тај положај да би се он, син милионера, морао оженити девојком без мираза, ћерком једнога пастора?... Он, да се ожени?... Он, који има да живи под очевим окриљем, да ужива свет, новац, младост и ничим неограничену слободу?

И тек сад, кад је првознога Бемеа већ прошла љутина, пошто се извикао и стишао, код Адлера плану гнев. У старом се ткачу прену тигар.

— Ах! Та вуцибатина! — грмну Адлер. Пре недељу дана платио сам за њега педесет и девет хиљада рубаља, давао ми опет извлачи новац, и још то ради!

Диге обе руке и измахну као Мојсије кад је бацао камене таблице на главе поклоњика златнога телета.

— Мотком ћу ја битангу! — грмну још страшније.

Видећи гнев и погађајући да мотка у Адлеровој руци може изазвати веома жалосне последице, пастор одмекну.

— Драги мој Готлибе, рече, то је сасвим излишно. Остави ти то мени, а ја ћу Фердинанда лепо замољити или да не долази у нашу кућу, или да се влада поштено и хришћански.

— Јохане! — викну фабрикант, и, кад слуга дође, рече љутито:

— Пошљи одмах у варошицу за Фердинанда. Испребијаћу битангу!

Лакеј гледаше господара, зачућен и пренеражен. Али пастор му памигну значајно и досетљиви Јохан изађе.

— Драги Готлибе, поче Беме: Фердинанд је већ матор за то да га тучеш, па чак и да грднш сувише оштро. Претерана строгост не само да га неће поправити, него, веруј ми, може га довести до очајања и... до самоубиства. Он је веома осетљив...

Ова примедба учини необичан утисак на Адлера. Старац отвори широко очи и паде на столицу.

— Шта ти говориш, Мартине?! — промуца. Јохане! Чашу воде...

Јохан донесе воду, фабрикант је жедно испи и поче да се стишава. Више не нареди да зову Фердинанда.

— Имаш право! Онај би лудак био кадар да учини то, промуца ткач и, поништен, сиусти главу на прси. Огромни и енергични старац јасно је разумео у овом тренутку да му је син на рђаву путу, с кога би га требало уклонити. Али како? — није знао.

Пастор опази да је дошао тренутак кад би његови савети имали одлучан утицај на фабрикантово поступање према сину, а према томе и на поправку лакомисленог младића. За тили часак, помоћу својствених му брзих комбинација, сложи пригодан говор, позва Бога у помоћ и...

Брзо завуче руку у леви џеп од чакшира, а другом попиња десни... Затим поче претресати задње џепове од капута, на бочни спољашњи, бочни унутрашњи... На послетку поче немирно да се окреће.

— Шта хоћеш ти, Мартине? — ушта Адлер, приметивши пасторове компликоване покрете.

— Опет сам негде загубио наочаре! — рече ожалостени Беме.

— Та ето ти их на носу...

— Одиста! — кличе пастор, хватајући оберучке драгоцене оптички инструмент. — Ала сам расејан!... Каква смешна расејаност!...

Скиде наочаре и извади жуту памучну мараму, да их обрише.

У тај мах уђе књиговођ с депешом, коју кад прочита, Адлер рече пријатељу да га мора оставити и отићи у канцеларију да изда неке наредбе које не трпе одлагања. Замоли га при том да остане на ручку. Али и Беме је имао посла те оде, не научивши строга фабриканта: како треба да поступа са сином, да би га извео на пут поште нога и хришћанскога живота.

Доцкан у ноћ врати се Фердинанд кући, мало весео. Тражећи по одајама оца, остави сва врата отворена, ударише по такту штапом у столове и столице, као у бубањ, и певаше јаким или лажним баритоном:

*Allons enfants de la patrie,
Le jour de gloire est arrivé...*

Стиже до кабинета и стаде пред оца, у шкотској капи мало заваљеној на теме и мало изкривљеној, у раскопча-ном прелуку, ознојен, а из уста му заудара вино. У очима му је сијала веселост, необуздана хладним разумом. А кад у певашу дође до стиха:

Aux armes, citoyens!...

паде толико у ватру да неколико пута махну штапом над главом свога родитеља.

Стари Адлер не беше навикао да му се над главом маше батином. Скочи с фотеље и, страшно гледајући сина, викну:

— Ти си пијан, вуцибатини!

Фердинанд се трже.

— Оче, рече хладно, молим вас да ме не називате вуцибатином. Јер ако у кући навикнем на такве изразе,

онда нећу осећати никакве разлике кад неки туђинац назове вуџибатином мене или мога оца . . . Човек се на свашта навикне.

Одмерени тон и јасно изнесена ствар умирише ткача.

— Развратник си! — одговори после кратког ћутања. Заводиш ћерку Бемову.

— А шта бисте ви хтели, да заводим пасторову жену? — зашита зачуђено Фердинанд. Матора је, сама кожа и кости! —

— Немој да ми трабуњаш којешта! — осече се отац. Баш данас је долазио пастор и молио да му више никад у кућу не завириш. Неће да зна за тебе.

Фердинанд баца капу и штап на нека фабричка документа, леже на одмарачу, испружи се колики је дуг а под главу метну руке.

— То ми је дакле Беме скувао попару! — рече смејући се. На против, учиниће ми услугу ако ме ослободи

— Видим да никад нећете заборавити тих неколико хиљада.

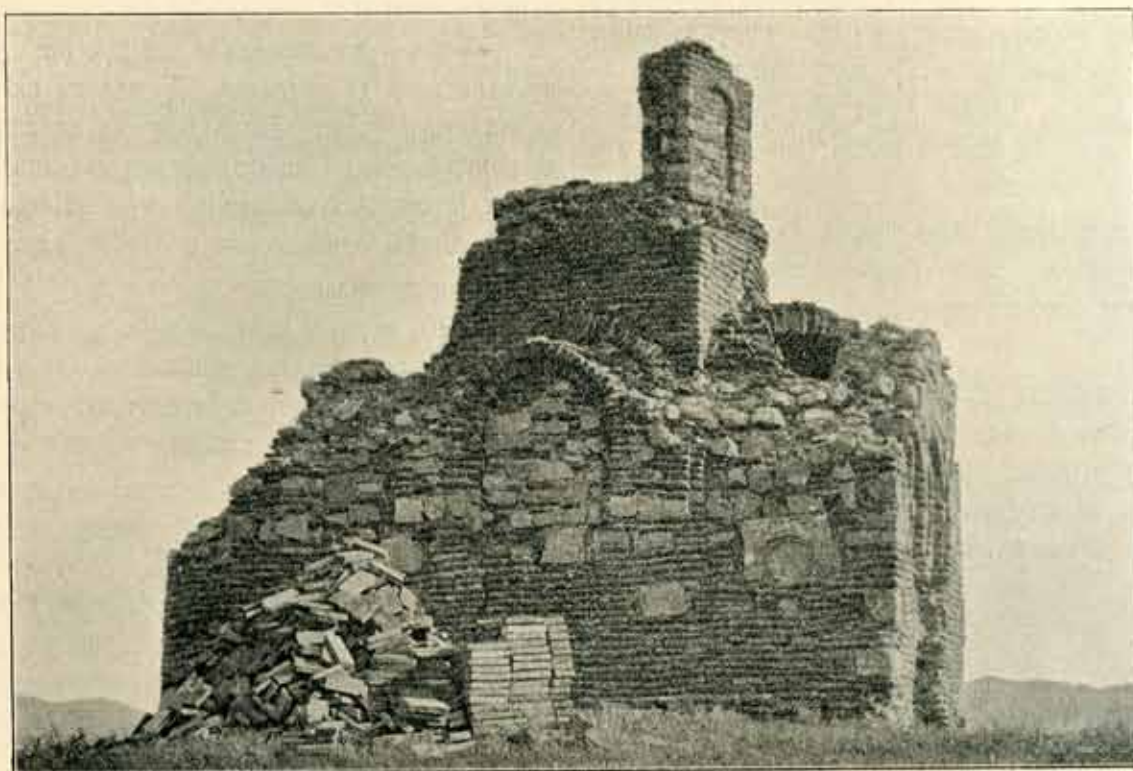
— Разуме се да нећу заборавити! — дру се старац. Шта значи кад разуман човек проћерда толике силне новце, ђаво би знао на што? . . . Јуче сам ти баш то хтео рећи.

Фердинанд је осећао да очев гнев није искрен. Синусти ноге на под, удари се руком по колелу и поче:

— Оче, говоримо макар једном у веку као паметни људи, јер држим да ме већ не сматрате за дете . . .

— Полудео си! — прогунђа старац, којег синовлева озбиљност одобровољи.

— Ви, оче, настављаше син: као човек који дубље улази у ствари, разумете, ма да нећете да признате, да сам ја онакав — каквога ме је створила природа и наша породица. Нашу су породицу некад назвали *Адлерима*¹⁾, дакле ни жабама нити рацима, него бићима која имају

Црквина у Матејевцима код Ниша

досадних похода. То је породица дивљака! Старац мисли да живи међу људождерима, те вечно хоће некога да обраћа или да ужива у чијој поправци. Старој је у глави вода по којој непрестано плива онај учени голаћ Јоза. А госпођица је света, као олтар на коме је једино свештеницима слободно да чинодјејствују. После двоје деце омршавиће спротица као и мајка јој, и онда — честитам мужу! Шта ће да ради с онаком чегрталком? . . . Досадни људи . . . Одврати педанти! . . .

— Јест, педанти! — прекиде отац. С њима не би страшно за две године седамдесет и девет хиљада рубаља.

Фердинанд у том тренутку зину да зене, али не доврши. Седе на одмарачи, не скидајући ногу, и погледа оца прекорно.

особине орлова. Нашу породицу, чак узевши и физички, састављали су људи дивскога раста, а у своме колу имала је лице које је са својих десет поката стекло милионе и знатан положај у туђој земљи. Дакле наша породица има снаге и живог духа . . .

Фердинанд ово говораше с правим или лажним заносом, а отац га слушаше, узбуђен.

— Шта сам ја крив — настављаше младић јачим гласом — што сам од предака наследио снагу и живост духа? Ја морам живети, кретати се, и радити више него ли којекакви Штајни, Блумови, и обични Фогли²⁾, јер сам ја — Адлер. Мени није довољан мали простор: мени треба

¹⁾ Адлер — орло.

²⁾ Штајн — камен; Блум — цвет; Фогел — птица.

читав свет. Моја снага захтева велике препреке за савлађивање, тешке услове живота, или — банчење; јер бих иначе пукао... Људи мога темперамента дрмају земљама или постају злочинци... Бизмарк је, пре то што је разбио Аустрију и Француску, разбијао пехаре о главе филистара, био је исто ово што и ја данас... И ја, да бих испливао на површину и био прави Адлер, морам наћи подесне прилике. Данас, ја не живим у својој средини. Немам чему да се посветим, немам на што да употребим снагу; и за то банчим. Морам банчити, јер бих иначе угнуо, као орао у кавезу... Ти си у животу имао своје циљеве: заповедао си стотинама људи, пуштао си у покрет машине, борно си се са светом за новац. Ја ни тога уживања немам!... Шта да радим?

— А ко ти брани да се занимаш фабриком, управљаш људима и умножаваш новац? То би било боље по привремено уживање које једе новац.

— Драге воље! — узвикну Фердинанд скачући са одмараче. Дај ми део своје власти и одмах се сутра лаћам рада. Осећам потребу за тим... У раду, али тешком, развила би ми се крила... Дакле дајеш ми управу фабрике? Узећу је сутра, само да штогод радим, јер ми је већ досадно овај беспослени живот!

Кад би стари Адлер имао штогод суза на расположењу, заплакао би од радости. Овако се морао ограничити да небројено пута стисне руке сина који је превазишао сва његова надања.

Фердинанд хоће да управља фабриком! Каква срећа! За неколико ће им се година имање удвојити, а онда — претворивши га у новац, кренуће се обојица у свет, тражиће шире поље за младога орлића.

Фабрикант је ове ноћи спавао рђаво.

Сутра дан Фердинанд одиета оде у фабрику и поче обилазити сва одељења. Радници га гледаху радознало, надметаху се у објашњавању, у испуњавању заповести. Весели и љубазни младић, упоређен са својим страшним оцем, чинио је на њих пријатан утисак.

Али, поред свега тога, око десет сати уђе у канцеларију један од млађих мајстора и пожали се да му млади господин заводи жену и да се међу радницама понаша непристојно.

— То је глупост! — прогунђа Адлер.

Сат после њега улете главни мајстор у предоници, престрашен и упрепашћен.

— Господине принципале! — викну Адлера. Господин Фердинанд, дознавши да је радницама смањена плата, наговара их да напусте фабрику. Понавља то у свима одајама и прича друге, печувене ствари.

— Је ли он полудео?! — узвикну старац.

Сместа посла по сина, а и сâм му пође у суерет.

Среташе се пред магацинима. Фердинанду беше у устима запаљена цигара.

— Шта... ти пушиш у фабрици? Баци одмах!

И поче да танка ногама.

— Како, зар ми није слободно да пушим? Мени?... Мени?...

— Никоме није слободно у кругу фабрике! — треснаше старац. Цело ћеш ми имање спалити. Људо ми буниш! Одлази одавде!

Како је догађај имао мноштво сведока, Фердинанд се наљути.

— О, узвикну, ако ти мислиш са мном да поступаш тако, онда је крај! Дајем часну реч да од сада нећу прекочити прага фабричина. Доста имам у кући таквих сцена. Згази цигару и пође кући, не погледавши оца који тешко дисаше, ражљућен а мало и постићен.

Кад се опет састаше за ручком, старац рече:

— Но, остави ме на миру с твојим помагањем. Плаћаћу ти триста рубаља месечно, даћу ти кола, коње, слуге, на ради шта знаш; само да ми у фабрику не идеш.

Фердинанд наслони лактове на сто, браду на руке, и стаде говорити:

— Оче, разговарајмо се као паметни људи. Ја у овој кући не могу да пропадам. До сад ти нисам хтео рећи да ми прети болест *spilleen* и да су ми лекари наредили да се чувам досаде. Међутим је код нас живот веома једнолик и ја почињем да падам у тугу. Нисам хтео да вам задајем бриге, али ако сам осуђен на смрт...

Отац се улаши.

— Та не дајем ли ти, лудаче, триста рубаља месечно! Фердинанд одмахну руком.

— Но, онда четири стотине...

Син тужно заврте главом.

— Шест стотина, до ђавола! — тресну Адлер пеницом о сто. Више не могу, јер су уштеде у фабрици затегнуте као струна.

— Тхе! Покушаћу да живим са шест стотина рубаља месечно — одговори син. — Ох, да ми није болести!

Знао је јадник да с оволиким приходом не вреди нићи у Варшаву. Међутим овде у провинцији, могао је бити краљем младежи — и на то се и решио.

Био је то разуман младић за своје године.

Од овога дана поче Фердинанд опет да тера кера, до душе у мањој мери но пре. Пре свега је походно суседне снахије. Озбиљнији га не примеше, примеше хладно, или му не вратише посету, јер стари Адлер није уживао добар глас у околини, а младога су сматрали нијаницом. Али он и поред тога успе да се опријатељи, или да обнови пријатељство, са неколико млађих и старијих људи његовога калибра. Посећивао их је, састајао се с њима у варошници, или их је хучно дочекивао у дому очеву, јер му пивница и кујна за кратко време стеконше велику славу.

За време тих гозби стари се фабрикант уклањао из куће. Ласкали су му до душе титуле и положај некојих пријатеља Фердинандових, али их у опште није волео, и често је говорио књиговођу:

— Кад би ова господа саставила своје дугове, имали бисмо још три фабрике као што је наша.

— Красно племство! — промрљао би понизно књиговођ.

— Развратници! — одговорно би Адлер.

— Ја сам у том смислу и рекао — додао би књиговођ, смешкајући се понизно и пакосно.

Фердинанду су читаве ноћи пролазиле у картању и пијанчењу. А имао је и љубавних догађаја, и стекао велики глас. У фабрици су међутим давиле раднике уштеде свију могућих врта. Кажњавало се за задоцњење, за разговор, за штету давно учињену; а онима који нису умели рачунати, просто је закидано од зараде. Чиновници и радници клели су принципала и сина, чији су разврат гледали својим очима, а што се тиче трошка — сами га плаћали.

(НАСТАВЉА СЕ)

есен бурна скиде лишће с грана,
Мртво цвеће вихори разнесе,
Смрче сунце мојих младих дана:
Снага клону, наде изумреше, —
Ваља мрети.

Ноћ наступа... Трије светлост дана.
Плаво небо у мрак се облачи.
Мој је живот звезда завитлана
Што у лету сине, затрепери —
Па се смрачи.

Лети звезда... Куда? Бог ће знати!
Ал' кад једном ишчезне у лету,
Њен одблесак и даље ће сјати
На дну какве нежне, чисте душе
Ту на свету...

1901.

В. Илић

Врт у Алхамбри

КОСОВСКА ЕПОПЕЈА

Преглед покушаја за састав народног епа
о боју на Косову

од С.

Пошто сам завршио преглед свих мени познатих покушаја за састав Косовске епопеје, добио сам још неколике о којима је до сада било само помена (стр. 108. оштами. састава), и пронашао неке који се у ранијим прегледима никако и не помињу. Ради потпуности овога посла који сам предузео, накнадно ћу овде изнети садржину и облик и тих састава.

Но пре него бих приступио томе послу, мислим најпре резервати о оним косовским песмама које се налазе у збирци Матице Хрватске, а на које ми је свратио највише уважени професор хрватски г. Ђ. Шурмин. Поменути збирка има назив:

*Хрватске Народне Пјесме, skupila i izdala
Matica Хрватска. Odio prvi. Јуначке пјесме. Књига прва. Загреб, 1896.*

У њој имамо *шест* песама у којима су оневани Косовски догађаји и јунаци. Одмах ћу рећи да у овим песмама нема никакве нове грађе која би могла послужити за састав народног епа о боју на Косову, јер обухватају оне Косовске догађаје који су већ много боље и лепше оневани у песмама Вукове или које друге збирке српске, поред још других мања које ћу изнети уз поједине од њих.

Прегледаћемо редом свих 6 песама.

„Вановић Страхиња“ (56) је прва међу њима. Она је приближно за једну трећину мања од Вукове песме истога имена — има 506 стихова. Испод ње је забележено име Главића Балда Мелкова, из чије је збирке, и Анице Бегини из Луке на Шипану у Далмацији, од које је добијена. У њој је заступљена цела основа Вукове песме, па су и појединости, као и многи стихови, у њима истовјетни. Ова је песма, свакојачко, из најновијег доба. Време које је раставља од Вукове, као и незнатна одступања од ње, не дају права да бисмо је могли назвати народном варијантом Вукове песме. По свему изгледа да ју је какав немачки певач, који је добро познавао Вукову песму, „превацинио“ (како би рекли Хрвати) према њој. У њој је на појединим местима задржата елеганција и лепота описа Вукове песме, што чини да је она много лепша од осталих пет песама, у којима је било више хрваћена. Али, и по описима, и по стиховима, много заостаје иза Вукове. Прећи ћемо укратко њену садржину, обраћајући највише нарочито на њена одступања од Вукове.

Вановићево гостовање у тазбини, „у Југовицу“ (?) описано је врло укратко, тек у неколико стихова, па се одмах прелази на мајчино писмо:

Кад је прошло три неђеље дана,
Ето бању б'јела књига дође
Од госпође старе мајке своје,
Те му књига *тешко ружно* каже,
Да га куне мила мајка своја...

У књизи се не описује сила турска, већ се одмах казује о силном Турчину „Благајлији“ (м. Влах-Алији), који

му је „погазео л'јену бановину“, поробио „б'јеле дворе“, одвео „коње, волове и овце свеколике“, и „одвео љубу Анђелију“, а њу: „Мене твоју *погистио* мајку, | Добријем ме коњем погазео“. Кад таст (који је овде „*Југовић* Богдан“!) угледа зета „наврђена“, пита га:

„Бог ми с тобом, зете, добро моје!
Што је теби јутрос на уранку,
Тер си јеси *нас* преобразио,
Тако *круто* чело намрдио
А пониско брке објесио?
Али си се тешко наљутио
А на девет *вјери'јех* шура *твој'јех*
Југовића, девет сина *мој'јех*
Да те н'јесу добро поштовали?“

А кад Бановић моли таста да пусти синове да с њиме потраже Благајлију, тада „плану Јуже ко и огањ живи“, па вели зету:

„Знадени, зете, не знали те људи!
Кад *влахња* обљуби Турчина,
Воли њему *нише* него теби . . .
Моју децу тамо *не* зазивај, . . .
Да их Турци сјеску по планини,
Да их једу орли и гаврани,
Лисичине, међеди и вуци“.

Бановић одлази сам на коњу и с хртом Караманом, обазирајући се „не би ли се шуре *пресјетили*“ и за њим „у *поћеру* дошли“, Бановић најпре иде своје двору, где наводи стару мајку како „цивили ка и змија љута“. Пошто се од мајке известио о Турчину и обукао турско одело „како посе *Сарајлије* младе“ (!), пође да га тражи. У планини наиђе (не на дервиша, већ) на „*чобанице* младе“, које му казују да је Туре „починило на води студеној“. Пошав даље, наилази на десет Турака „гдје посјели јелом под зеленом“; они га приме у друштво и, кад се „тешко изонине“ и „повалише“ да почину, Бановић их све несече својом ђордом, па се упути на „воду студену“:

Ту ти Туре тихи санак спава,
(Јер је таки у Турака адет)
На *скуташцу* Анђелије младе,
Држи њему на *скуташцу* главе,
Она њему *терде* чува *страже*.

А кад је угледала Бановића, његова „дебела дорина“, хрта Карамана и „банова оба мрка брка“, буди Турчина, говорећи му:

„Устани се, зб санак заспао!
Ево овод *Страхињића* бана,
Како се је *кураић* преобуко!
Оли мисли, да га не *познадем*?
Познам добро, *вјера* моја му је“.
Говори јој *сила* Благајлија:
„Мучи, Анђе, на *чудо* удрила!
Тешко ли те уплашио бане?
Кад ти са *мног* мојој земљи дођеш
И *амо* ћеш бојати се *нега*“.

Сад даље, као и у Вуковој песми, настаје сличан опис влхова сусрета и двобоја у коме, на послетку, суделују и Анђелија и хрт Караман. Пошто је Бановић савладао и заклао Турчина, иде онет најпре своје двору, односећи благо које му је Турчин био запленио, а уснут одводи и „чобаницу младу“ да му „чува благо“. За тим одлази с љубом у тазбину, где имамо исту сцену коју и у Вуковој песми, с том разликом, што је Бановић у Вуковој прави витез, који прашта својој љуби и не да браћи да се свете, а овде он пушта да јој Југовићи главу одсеку. Колико

су браћа Југовићи при том варвари, види се из ових стихова:

А кад види најстарији брате,
Удари је ножем *јатаганом*,
Русу јој је главу одсекао,
Па је носи на свијетлу *сопру*
И говори Југовићу Боже:
„Не би данас *обједово* с миром,
Кад јој не би ја главу *видио*,
Мртву главу на *сопру* *свијетлој*“ (!).

Тада се Бановић враћа своје двору и ожени се с „чобаницом младом“.

Оно, што смо о овој песми напред рекли, доводи се јасно потврђује из ових стихова које смо навели. Сем тога, докле је Вукова песма један од најљепших епизода косовских догађаја, који се дешава приликом доласка турске војске на Косово, дотле ова песма, сем косовских личности о којима пева, нема никакве везе с Косовом, те не би, управо, ни могла ући у ред *Косовских* песама. У Вуковој је Влах Алија поглавица, грдна „сила“ турска, а овде је „Благајлија“ отмицар најобичније врсте. Југ Богдан је „*Југовић* (!) Богдан“, а тазбина не у Крушевцу, већ у „Југовцу“. Јунак се назива час „Бановић Страхиња“ час „*Страхињић* бан“. Косово се нигде не помиње, а не каже се ни где су банови двори, ни где је сусрет с Турчином. —

„**Вог** **преписује царство**“ (57) најкраћа је од ових песама — има 41 стих. Из збирке је Дујића Мата, а од Симе Кракића из Врховина крај Травника. Темом својом подсећа на први део Вукове песме „*Пропаст царства српскога*“ (II, 46), где соко од Јерусалима — Св. Илија — доноси ластавицу — књигу од Богородице — на Косово цару Лазару, која му проговара: да бира коме ће се приволети царству — небеском или земаљском. Ево како почиње:

Прва ријеч: „Помози нас Боже!“
Друга ријеч: „Оће, ако Бог да“.
Вино *виђу* сви божји *анђели*,
Међу њима свети *Микеле*.
Ведро беше, па се наоблачи,
Из *облака* била књига паде
И допаде светом *Микаелу*.

Светац књигу гледа, но је „проучит не може“, већ је даде анђелима; кад је ни они „проштит“ не могу, сакупише „триста понова“, а за тим „триста ђакончади“, па најпосле „триста калуђера“; но ни они не могаху прочитати. Међу калуђерима је био „Јован калуђер“, па је и њему дадоше; он „проучи *лијест* књиге биле“, па им говори:

„Да би вами криво казивао,
Изгубит ћу своју *грешну* душу;
Да би право, изгубит ћу главу.
Ја ћу право, па *штогод* Бог дао:
Ово *Боже* *преписује* *царство*
Са *Србије* *на* *Османовиће*“.

Ухватише Јована, везаше му руке, „саградисе *лучеву* *ћелију*“, турисе га у њу и зашалише са четири стране; изгоре сва *ћелија* „али оста Јован калуђере“. Песма се завршује стиховима:

Кад *видише* сви божји *анђели*,
Да је право књигу *проучио*,
Узеше га на *бијеле* руке,
Па га носе Богу *великоме*.

Као што се види, ова песма много ономиче и на Вукову „*Цар Константин и ђаче самоуче*“ (II, 39); али

Линшек

Из чешских крајева

се јасно и то види да, поред напред поменути Вукове песме, од ње не може бити за Косовску епopeју никакве користи. —

„Вој на Косову“ (58). Ово је најзнатија и највећа косовска песма у издању Матице Хрватске — има 541 стих. Узета је из збирке Вукелића Јоса, а добивена је од Илије Гашљевића из Дрежника у Горњој Крајини. Кад сам ову песму целу прочитао, оставила је на мене утисак: да ју је певао српски народни певач, а да је какав Хрваћанин при преносу накардио на појединим местима. Стихови су јој на више места лаки и течни, ређе хрватизовани. Али има у њој и испада, које је могао учинити само гдекоји туђински, а никако српски образ. По епизодама у њој опеваним можемо је поделити на девет делова, које ћемо по реду прећи у опширнијем изводу.

1. Први део (1—37. стиха) почиње овако:

До два цара напоредо сташе
И за једно гонине се царство.
Један вели: „Моје бит ће царство!“
Други вели: „Моје бити царство!“
То цар Мурат у свом Цариграду,
И цар Лазо у свом намастиру (?)
Сами себи не могу судити,
Који ће их стално царевати,
Па морају зато ратовати...

Мурат пише књигу Лази: „Не стоји нам у нашем закону, | Нити кажу књиге ни ванђеља, | Да два цара могу царевати“; него га позива да купи војску и доведе на Косово, где ће „царство дијелити“, па „ко изгуби, томе бити неће“, а „ко добије, томе је суђено“. Кад је Лазо књигу добио, одмах се „подигао“, јер он „жели ратовати с њиме“, па му је књигу „повратио“ и у њој га „поздравља“ да ће доћи на Косово.

2. (38—126). Мурат позива војску из девет крајева: дође му „девет дукајлија“, а из саме царевине његових „пашајлија“ двадесет и четири“, и поведоше војску на Косово. И цар Лазо шаље књиге „по својим државама“: Вукашину краљу (?), дужду Млетачкоме (?), старом Југ-Богдану („од Кројана (?) града“), зету Бранковићу и најпосле зету Милошу од Поцерја, поручујући му да поведе и Земљића Стјепана. Последњој тројници обећава да „не ће бити без дијела“. У књигама нема помена о Лазаровој клетви. Одмах за тим:

Краљ Вукашин купи краљевиће,
Дужда купи по својој Млетачкој,
Стари Богдан по своме Кројану,
А Бранковић своју браћевину (?),
Силни Милош по своме Поцерју,
Па их воде Лази к намастиру...

и когод је могао иуику носити, „свак је радо поша ратовати“. Лазо је „по свом намастиру“ сакупио три хиљаде војске, а „сваки дука води по толико“, те се ту „сила к намастиру збила“, и одатле пошла на Косово. Пошто се у песми под дукама разумеју горња петорица, то је целокупна војска под Лазаром била само 18 хиљада!

3. (127—182). Кад су били на првом конаку, заседоше за вечеру. До цара су „дукајлије“; с десне стране Бранковић, а с леве Обилић. Ту Вук цару „доказује, што истина није“ и на Милоша „лажи набацује“, па вели:

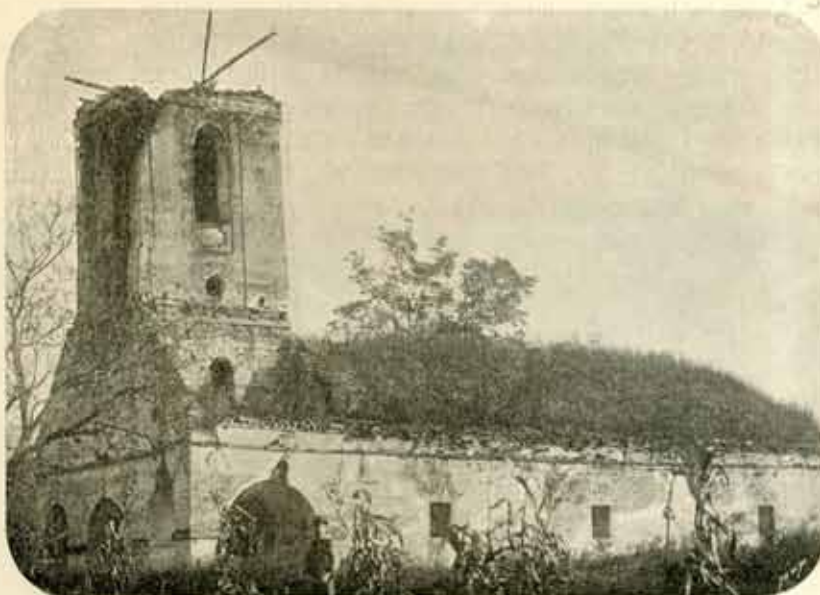
„Ој мој бабо, ти царе Лазаре!
Ти се чувај Обилић-Милоша,
Немој њему свашта вјеровати,
Јер је Милош од другог закона (!!)
Он се учи вав'јек трговати,
Па му немој криности давати,
Јер ће твојом трговати војском
На Косову ародати Мурату“...

Лазо „наточи пуну чашу вина“, па је редом свима на- здрављао, а најпосле Милошу:

„Здраво, зете, Милош од Поцерја!
Здраво, зете, вјеро и неvjеро;
Коња јаним, а на коњу др'јемам,
У др'јему сам кратак сан уснио,
Да ћеш мени ти издати војску,
Да ћу с тобом изгубити царство“...

На то Милош скочи, „шкрину зубом а помаче брком“, наточи себи чашу, па овако цару рече:

„Царе Лазо, мој мили бабајко!
Од кога је неvjера постала?
Од Јелице, сестре десигове (?)
Која роди Вука Бранковића (!)
Неvjера ти сједи уз колено,
Који ће ти спу издати војску.
А сјутра ће јутро осванути
И светог Виде дуговање
Видов данак ото се називље,

Милошева црква у Поречкој Реци

Видит ћемо, мој царе Лазаре!
Ко л' је вјера, ко ли је неvjера“.

4. (183—252). За тим се најпре поново прича о пригушљању Муратове војске: 9 „дукајлија“ доведоше сваки по 9 хиљада, а 24 „пашајлије“ по 7 хиљада — свега, дакле, 249 хиљада. И, пошто их је цар почастио „жеженом ракијом“, позва их да што пре пођу на Косово, јер „Лазо ће нам поље ујагмити“. Брзо опремише војске и одоше на Косово; њега су „свега претиснули“.

5. (253—318). И цар Лазар се је с војском „Косову примака“ и „непод“ Косова табор учинио. У „сабору“ пита ко би му од јунака отишао на Косово да „прегледа стазе и богазе“, обећавајући му лепу награду. Сви „муком замукоше“, само не Милош који предлаже да Вук иде, јер ће се њему „најбоље вјеровати“. Но кад Вук „мучи, ништа не говори“, онда Милош вели да ће сам отићи, „по средини војску прегазити“ и наћи Мурата:

... „С њиме оћу р'јечи говорити,
Код њега ћу приметити *калгу* (м. кавгу)
Ногом ћу му *главу* откинути,
А ти удри по крајевим војске
Са својим Вуком Бранковићем.
Видит ћемо, мој царе Лазаре!
Што сам река, то порећи не ћу,
Јер си мене синоћ увр'једио
С *агљанијом* Вука Бранковића* ...

За тим се Милош „добра ждрала приватио“, па га потера на Косово, а „за њим јани Земљићу Стјепане“.

6. (319—393). Милош са Земљићем долази на Косово. Пред њих излазе „дукајлије“, и Земљић, који „знаде турекли говорити“, вели им да желе с Муратом беседити: дукајлије их извести о месту и облику Муратова шатора, те они „угазине“ у ордију, а Турци им „*илацу* отварају“ мислећи „да није од *калге*“. Кад су дошли пред шатор, који чувају „четири црне Арапине“, Милош им овако говори:

„Што гледате, цареве делије?
И ми јесмо главом од Србије,
Па се нами криво учинило,
Па би радо с царом бесједити
И од њега *службу* поискати,
Да он нами *службовање* даде,
Бит ћемо му, што му нико није“.

[Ово лагање Милошево наводи се само у познатој бугарштиници, па и код Павића и Мартића, који су је употребили; у свима осталим народним песмама и предањима, као и у саставима наших и страних књижевника, Милош је у том тренутку поносан и одважан, као што правом јунаку и додикује]. Кад је Милош ушао под шатор, „Мурату се цару *преставио*“, тражећи му руку да пољуби. Но цар, који „*лежи* на меку душеку“, не говори ништа „*већ на ноги* подиже *чизмицу*“, а

Милош му се ноге приватио,
А другу му својом *пречешио*,
У *крижима* цара *роставио*,
Прислоња му ноге уз *лубину*.
Стаде *дрекати* цара под шатором.

Кад је Милош „цара *разгулио*“, похитао је своје коњу, а узгред је „*више* цара шатор превалио | И Арапи на земљу *падоше*“.

7. (394—451). Догађај с Муратом узбунио је Турке, те се „заветну на Косовом *калга*“:

Узмете се силне *пашалције*,
На *свезате* коње узјају,
Узмете се кано и ждралони,
Гдје с' у мјесту приметнула *калга*,
Милош с'јече десно и лијево,
Добра ждрала крају управио.
Што Милошу било остајало,
За њим *купи* Земљићу Стјепане,
За њима се *илаца* отворила,
Ко *жестари* кад кроз жито прођу.

Кад су Милош и Земљић већ пришли крају, не добивши ниједне ране, сети се Милош да „није ногом цара *пречешио*“, — као што је обећао, па се „другим крајем“ натраг повратио; и, кад је срећно извршио што је хтео, ударно је „по трећем крају“. Но кад је „до *ио* догазно војске“, ту се „*треси* једна *була стара*“, која завика:

„Јала Турци, *куја* вас *кочила*!
На Косову остало вам пусто!
Догоди се велика *срамота*,

Да б' од војске, не би ни жалити,
Нег од *дације угарске катане* (!)
Који вама цара погубише* ...

Она учи Турке да коња „земљи ударају“, те ће „*катане* с коња попадати“. Турци послушаше бабу, те савладаше Земљића и погубише, а Милош се још „*на ногама брани*“; но и њега обранише.

8. (452—503). Кад је Лазо чуо „на Косовом *калгу*“, удари „по средини војске“ а Бранковића посла „по крајевим“ да би из горе ударио на Турке; но он оде у планину „да ни *аушке* (!) није *опалио*“. Милоша Турци савладаше и одведоше Мурату који је још био у животу, говорећи му:

„Ево *царе, угарске катане*,
Тко је тебе *главом* *роставио*“.

Цар им нареди да оставе „*нека лежи угарска катана*“, а они да похитају на Лазара, „не би ли га уватили жива“. „Поиташе“ *пашајлије* и „разгонише“ Лазарову војску. Оне је боја *кратак*, и ево га у *целини*:

Да је коме стати па гледати,
Жестокога *рата* на Косову!
Изгинуло на обадве стране,
Ма још *више* од *Србије* *славне*,
Јер их иза *Вранковићу* *Вуче*.
Долине се *крви* *натопише*,
А *брда* се *главам* *накитише*.
Цара *Лазу* Турци *уватише*,
Сам *утече* *стари Југ Богдан* (!)
И *утече* *дужда* од *Мљетак*
И *утече* *Угљеш-војвода* (?) ...

[Еле, сви „утекоше“, и војводе и савезници! Сирмах Југ Богдан! Није могао ни слутити да ће се наћи какав „брат“ Хрват, који ће његову седу и јуначку главу окаљати *бегством*!].

9. (504—541). Цара Лазу доведоше пред Мурата тешко рањена. Ту Лазо куње Вука „што *расрди* Милоша јунака“ да „од јада он изгуби главу, и што одведе војску у планину а свог цара „пушти у средину“, говорећи:

... *Проклето ти све *алемено* било!
Од *племена* *звала* ти се *раја*, (?)
И *тражила* *ван'јек* *господара*!
Те *изусти* и *душу* *испусти*.

За тим Мурат наређује Турцима да њега и Лазара „напореде“ *укопају* а Милоша „*иовер наске*“, јер је он јунак „*нада свију наске*“ и „*над Србије*“ и „*над моје ордије*“. По том се и Мурат „*преставио*“. Песма се завршује стиховима:

Велика се *крвца* *продивала*
И *силна* је *војска* *изгинула*,
Сиротиња *велика* *остала*.

Од „*ненаредних*“ (као што би благо рекли Хрвати) *испада* у овој песми, за које већ напоменух да их приписујем само туђинском образу, нарочито је потребно обратити пажњу на тврђење: *да је Милош „од другог закона“* (стих 142.) и да је „*угарска катана*“ (стихови 431., 439., 474. и 477.). Ове *испада* ваља довести у везу с оним *фалсификатом* у приморској бугарштиници, у којој је реч „*сриска*“ (господа) замењена на више места речју „*угрска*“, о чему је било говора у овом прегледу на стр. 32. (у оштатманом издању). И ова песма, као год и бугаршница, производ је *срискога* духа; али, да се такви *испади* могу приписати и којем *Србину*, па ма где живео, то озбиљно не ће мислити ни какав *образитији* Хрват. Њих је могла *унети* само *безобзирна*, а *можда* и *прорачуњена*, *накоет*

каких туђинаца, који се зацело не могу назвати српском „браћом“. Но за нас Србе мора свакојако бити чудно, кад хрватски књижевници првога реда, који врло добро знају историју, традиције и осећаје српскога народа, хоће да се користе таквим испадима и фалсификатима на штету угледа и образа српског! Павић је нарочито употребио фалсификат из бугаритице да би могао, у своје нацрту за Косовску епопеју, довести на Косово Мацаре и Хрвате као Лазарове „савезнике“; а Шурмин *) се користи фалсификатима ове песме да би доказао да је Павић имао право! Па се ипак ова наша „најближа браћа“ (како вели Шурмин) могу жалити на нас како нећемо да знамо шта се код њих ради на народним умотворинама!! Ово се најблажне може назвати *дрскошћу*. —

„Вој на Косову, мало дружије“ (59), такође је велика песма о боју на Косову, са више епизода; има 522 стиха. И она је из исте збирке и од истог певача, од кога је и прва песма „Бановић Страхиња“. Што смо рекли за ту прву песму, вреди и за ову — и она је у најновије доба „преначињена“ према народним песмама, као и према познатој Качићевој о Милошу Обилићу. Од народних песама употребљене су понајвише поменути бугаритица и велика песма о боју Косовском из Петрановићеве збирке. Из Качићеве песме, а нарочито одељци о свађи између Лазарових кћери и о сукобу између Вука и Милоша, задржати су и многи исти стихови, док су ме-

*) Види „Бранково Коло“, јануарски број од ове године, као и мој одговор у „Новој Искри“, такође у јануарској свесци од ове год., и реферат г. Стевана Сремца проф. о моме саставу у „Српској Застави“ бр. 18. и 19.

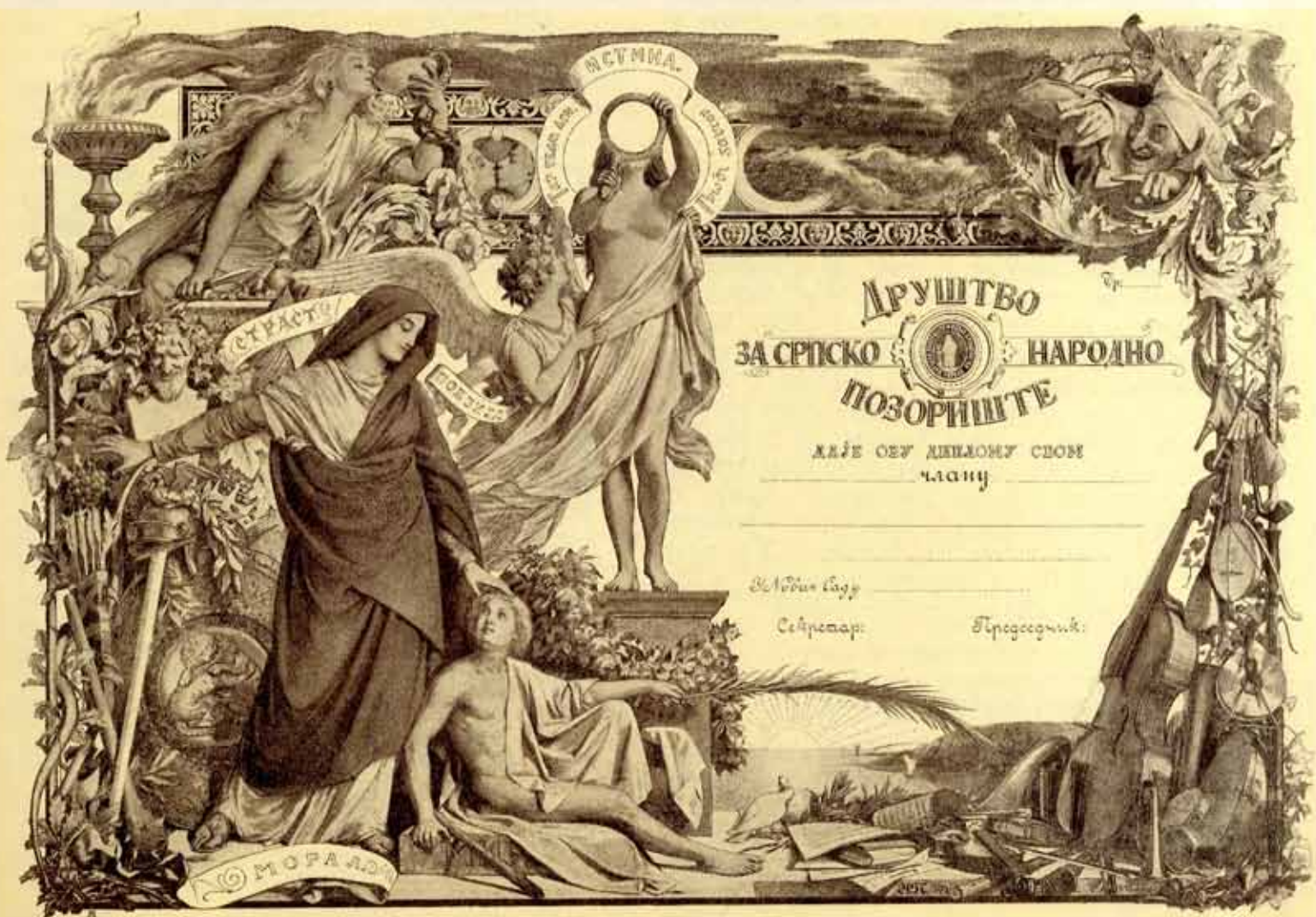
ста, употребљена из народних песама, слободније преневана. Може се рећи да је сукоб између Вука и Милоша у Качића много лепше и народскије изведен него овде. У овој песми има много више хрватизовања него у пређашњим, па је и по стиховима, као и по самом склопу, лошија од пређашњих. Прећи ћемо укратко њену садржину.

Песма почиње стиховима:

Подрасле су румене ружнице
У бијелу двору Лазареву.
Оно н'јесу румене ружнице,
Нег четири ћери Лазареве.

Њих је Лазар разудао „за господу и господичиће“: Мару је дао Вуку Вранковићу (м. Бранковићу), Јерину Ђуру Црничићу (м. Црнојевићу код Качића), Вукосаву Кобилицу-Милошу, а Милицу цару Бајазиту. Кад су дошле мајци у походе, заваде се Мара и Вукосава хвалећи „своје господаре“, па што је Мара ударила Вукосаву „уза лице замлатницом љутом“, те јој „лице нагрђела“. За време обеда „око св'јетле соире“ код свакога је зета „своја љуби стала“, само нема Вукосаве; и кад то Милош виде, зачуђен поскочи и „отиде у б'јеле коморе“, одакле је доведе „пред кољена“ Вукова, говорећи му да „кара“ Мару што је сестру ударила; по Вук „мучи, не говори ништа (стихови 1—108.). Ту за „соиром“ Лазар је „чашом натолио“, па се двоуми коме ће зету наздравити, па најпосле наздравља Милошу:

...Здрав Милошу, вјеро и невјеро!
Прва вјеро потоња невјеро,
Који си ме издат намислио
Како Јуда свога створитеља*.

Милош је примио чашу, а „низ образ сузам оборио“, говорићи, да му „невјера сједи уз кољено“, а да ће он отићи у Косово, да ће Мурата „ножом у срце удрити“ и „поиграт бедевијом по прсима цара честитог“ (109—139). После тога Милош позва Вука на двобој, сиђоше „кули низ скалине“, на које се „узметнуше“, одоше „росне низ ливаде“ и ту поделише мегдан најире копљима а за тим „Кордама“, те Милош „извали“ Вука „коњу из седлаца“ и свали га „траву на зелену“, говорићи му: „Могу ли те погубит садара, | Твоју љуби у црно завити, | Али не ћу, јер смо пријатељи“. Овај су двобој гледали таст, пуница, њихове „венчане љубовце“ и „пуно Крушевске господе“. Кад су се вратили с двобоја, вели Милош тасту:

„Види, тасте, од Крушевца кнеже!
Тврда вјера, тасте, добро моје!
Овако се моја крв попила,
Када би те ја издио кнеже!
Ја ћу поћи у Косово бојно,
У свијетла цара под шаторе“.

Рекавши то, Милош проли грозне сузе, „на се ноге на јуначке скаче“ (139—232). Милош и Топалица опреме коње и одлазе у Косово да „уходе“ Муратову војску. Кад су били близу турске војске, Топалица се „уреси лијено“ у „стамболске“ хаљине, па оде у Турке, где је „сву ордију уходио“ и отуд се „здрово поврнуо“; и, кад је испричао Милошу о великој „сили од Турака“, Милош за то „ништа и не хаје“, већ вели да ће ипак „поћи цару под шаторе“, као што се тасту „тврдо оклињао“ (233—283). За тим се Милош „на кобилу баца“ и сам удари „Косово низ поље“; а кад га околише цареве делије, он их „добро лаже“, дајући „тврду вјеру“ да ће „издат војску Лазареву“. Повероваше му и пустише га пред Мурата, који му пружи десну ногу да га „љуби у цапмагу“. Кад то Милош виде:

У њему је срце поиграло,
Потегнуо ножа јатагана,
Мурат-цара у срце удрио,
Па побјеже к својој белевизи.

Кад се дохватио бедевије, „стаде бјежат“ низ Косово, те се „одмакну од шатора ларго“. Али се сети како се „захватио“ да ће кобилу „поиграт по цару“, па се поврати, и, кад то изврши, поново „стаде бјежат“. [Ево, Милош све јуначки бежи — жалосна му мајка!] (284—328). Кад су Турци Милоша „угледали“ (зар тек тада?), „за њаме се ипоточ отиснуо“, те га са свих страна „околише“; но Милош „бије окованом хордом“, те „падају Турци на сметове“. У зао час некаква „баба Урисава“ из „иланине“ дозвоља цареве делије и поучи их како ће га савладати: да „распашу хорде“, да их новаде „из саргије“, положи по триви и „оштруље небу окрену“. Тако Турци и учинише, те Милошева бедевија „четири ноге подрезала“ и на траву „паднала“. Милоша Турци околише и, кад му „Л’јеву осјекоше руку“, повика Милош „танко гласовито“:

„Гдје си, тасте, од Крушева кнеже!
Ево сам ти у невољи тешкој,
Турци ће ме разнијет на сабље“.

И Лазар чу (!) његово запомагање, по Вук „лаже“ да то није грло Милошево, него „турско окле (!) војсци у цареву“. Милош је тако запомагао и кад му одсекше десну ногу, но Лазар и тада „не разумије“ а Вук га лаже. Но трећи пут, кад Милошу „Л’јеву ногу осјекоше“, Лазар разумедо грло Милошево, па се спреми да удари на Турке, а Вуку даде „најбоље“ јунаке — *и десет хиљада* „све ко-

њика да и оклошника“ — да удари „изазада“. Милоша Турци погубише (328—417). Опис је боја врло кратак:

Кад се двије војске састануле,
Састаше се, па се ударише,
Донекле их Срби пригашаше,
Ал велика сила од Турака,
Ко ће турској сили одолети,
Ко л’ небеске звјезде пребројити,
Па је турска сила одолела.

Вук, који је то гледао из планине, „не даде помоћи“ својој тасту, већ сви изгинуше са његове издаје — „Божија га погубила рука“ 418—430). Од истока је „полећела давица крвава“ а за њом „дравије *аристојнице*“ — Царица Милица и њене кћери Јерина и Вукосава; оне иду на Косово, носећи „у конд’јеру вина“, у „имбрику воде“ и „хљеба бијелог“; оне „газе крви од јунака“ и „превраћају мртве телесине“. Намера их намерила на слугу Голубана, који их упућује на Петрову цркву, пуно рањеника, и на „гребље“ где је укопан Мурат и Лазар, оба цара „један кон другога“ и „подно ногу“ Милош, а ту су и остале војводе. Милица је успут „јуначка гребља разгледала“, заливала сузама и земљу целивала; „Свакому је *шисмо након главе*“ и „све се знаде, гдје који лежаше“. Ту су се „јада наушнеле“, па одоше у Петрову цркву, где је Милица рањенике целивала, залагала хлебом и „заливала вином црљенијем“. Рањеници јој говоре да не чека да јој „зађе сунце“, јер ће „изаћ из горе *зајерење*“, па да их не би „раздршми“ вуци, „лисичине“, вране, меједи и орлови, неке беже у Крушевац. Песма се завршује стиховима:

Кад то чула Милица госпођа,
Заран бјежи из Косова бојна,
Цвилећи ми у Крушевац дођу,
Б’јеле дворе пријем загриле,
А оне се у црно завиле. —

(свршило се)

БУДИ ДАЛЕКО!

путаних мисли, ума окована,
Стрепим и зебем у твојој близини:
Душа ми, горком сумњом отровна,
Види још светлост само у даљини.

Док си далеко, ти, која си увек
Чедношћу својом мени ан’о’била,
Бићеш божанство, јер чедност је тронна,
К’о нежни прашак с лептирових крила.

Остаћеш бајна, ако си незнана
Срцу што сгласно чезне у самоћи:
К’о звезда, коју гаси светлост дана,
А жаром сија у пучини ноћи.

Кризујевац

Влад. Р. Петковић

Драги пријатељу,

Удио је неко расположење овладао многе јутрос. Нешто нисам најорнији за рад, па, ево, да бих се освежио, претурам старе часописе: *Шумадинку* чича-Љубину, *Седмицу* и *Даницу* Поповићеву и *Вилу* Новаковићеву. Колико љубави према послу, колико духа и разумевања свога доба и својих читалаца! Све се то тако ређево исполава у овим ситним редовима. Дај Боже, да они што за нама долазе, у дубини душе своје, могу нама нашу добру вољу и рад признати, та и ако не јавно, као што ни ми овима не признајемо јавно. Зар може, рецимо, неко данас лепше оцртати сервилност српског сељака, кад овоме само падне на памет да буде сервилан? Слушај само:

„Дошао нов капетан први пут у једну општину. Општинари, којима је то већ било јављено, изишли сви да дочекају капетана. Капетан одјаше коња, приђе им и стане се поздрављати. Кмет први узе реч, по поздраву, и одмах отпоче крушно:

— Опрости, господине капетане, што је — нала киша!“

Е, дела, кажи сад да ово није *наше*, *српско*! Сељак другог народа не уме се овако извињавати! Ово је хероизам у сервилности.

Ја у доскорашњим — већ данас, хвала Богу, и немамо — нашим шаљивим листовима не нађох нигде толико лепе, али *лепе* шале, колико у поучној *Шумадинци* чича-Љубиној, нити онако популарних чланака у озбиљним листовима као што су у *Вили*, *Даници* и *Седмици*. Што се забаве тиче, они су је пружали куд и камо смишљеније него ми данас. Сем оригинала, који су били онакви какви су, они нам дадоше Гогоља, Тургењева, Толстога, Дружинина, Ига, Дима, Фељета, Дежа, Мицијевића, Шевченка и друге; а ми данас једва смо се почели отргати Монтенена и Габорјо-а, које нашој публици натура наша журналистика.

И, после, још нешто. Из оних листова ја видим умни ниво онога времена; а вала, брате, љаво га знао, шта се може видети из данашњих листова! То јест, види се и данас нешто: види се како смо нервозни, како смо несређени, како смо ми, који радимо на књизи, једно, а они, што читају, друго. И још нешто, што бode очи данас, то је, што нико за књигу не мари. Пре су се јављали пре-нумеранти сами и *тражили* књигу; данас мораш да *на-тураш*, да сваком појединцу „правиш цену“, да му дајеш рабат и онет да се тужни док наплатиш. Они су држали високо заставу књижевности и стављали књигу на њено право место, а ми смо је спустили до дућаницјских „ра-фова“ и сваки час објављујемо „распродају“ пошто-зашто! Ко је томе крив? Да ли ми који пружамо или они којима пружамо књигу? Ја мислим да је то питање било велико и да би о томе требало да се позамислимо и ми и они што са критичарске висине оцењују савремене производе.

Те мисли прекиде ми један гост. То беше неки даљни рођак из другог села. Име му Иван. Човек од својих педесет година, просед, препланула лица, изразитих прих-очију, мушког лица, доста угледан и чист и прави ути-сак неке сељачке отмености. Ја сам га волео још од де-

тињства, кад сам одлазио његовој кући, јер је он лепо свирао у свиралу, био међ момцима сеоским као неки првак, јер се с њим нико није смео пофвати, нико му није могао одекочити, и сву омладину некако ја умео повести за со-бом. Ја сам се њиме одушевљавао онда и сва ми жела беше — ах, блажена жела! — да будем као он.

После њега оженише. Он се ману кола и свирале, него се прихвати плуга и мотике; поста и оста ратар частан и поштен. Ја сам се с њим и после виђао, одлазио сам му и долазио ми је. Од пре десет година постао је домаћин, оженио два сина и три синовца. Радне снаге доста, па се према томе и имање принављало. Био је иму-ћан, али је сад газда. Он своју кућу није напуштао. Бирали су га дванут за кмета; он је оба пута платио казну и одрекао се. Једва је пристао да буде одборник у општини. Кад сам га ја једанпут прекорео што се кмет-ства не прима, он ми одговори:

— Не умем, брате! Ја ово гледам у својој кући, отворах десеторе очи, па онет учиним понеком на жао. Где бих ја то могао целом селу? А тамо се дане душом! Заклетва, брате, није шала! Није се добро свакад ни с људима шалити, а камо ли с Богом!

Сад га је снашло што га најгоре снаћи може: један синовац хоће да му растури задругу. Требало је да видиш његово лице па да се запрепастиш. Никаква болест не би га, чини ми се, могла тако порушити.

И не поздравих се честито с њим него га пренера-жено запиташ:

— Шта је, по Богу брате!?

Он слеже раменима, стисне грчевито усне и оне се прие очи наводнише. Седе на понуђену му столицу, нава-њља се у пола, па оде гледати на прозор. Видех да му је тешко говорити.

— Јесте живи сви?

— Живи смо, а боље да писмо кад смо оваки; бар ја...

— А шта је то било?

— Несрећа, брате, несрећа, па то ти је! Да сам савлао ово што ми се сад десило, ја бих рекао то је нека, „огреја“, па бих отишао цркви, упалио свећу и молио се Богу да ми опрости. Али ево снађе ме на јави! Па да је од кога ни по јада, него од рођенога синовца, од Косте.

— Шта је радио!

— Ништа добро. Од како је дошао из војске про-неваљалио се, не можеш га познати. Ниг оно момче ни дај Боже! Пуши, испоганило језик па неује све саме страхоте. Ако му рекнеш реч — зло! Хоће да се бије. Ономад потеже на ме ножем. Наредно му ја да иде колеби. Хтео сам да га мало одвојим од куће, да ми не квари онај народ, и да је мало даље од ових сеоских рђавица — ја кад он плану, па кад узме неовати светиње једну по једну, мени се кућа око главе окрете! Рекох му да иде напоље, а он потеже ножем на ме, па кад виде да се ја његова ножа не бојим, он се тресе патраг.

— Па шта си онда радио?

— Шта сам знао радити. Неко у кући мора бити старији. Скинем пушку с чивилука па викнем: да с места полази, јер ћу га убити као муву. Даде му Бог неког анђела у срце те послуша и оде, а зло би било! Сутрадан ми дође и рече да хоће да се дели. Неће, вели, више са мном појести залотаја, па да би знао да ће постати најбогатији човек на свету! Па дођох до тебе да ми и ти памету-јеш — а питао сам и друге паметне људе — шта да радим сад?

— Па шта ти рекоше људи?
— Сви ми једно те једно кажу: кад хоће да се дели,
пуштај нека иде.

— А шта ти веле твоји кућани?

— И они тако исто.

— Онда — пусти!

— Их! — узвикну он на обори главу и заћута.
Гутали смо подуго. Он оборио главу на тешко дише.
Ја покушах да му рекнем коју утешну реч, а он само:

— Немој ми говорити ништа! Ја бих волео да је
један од нас двојице освануо мртав. Побегло сам на овом
радном дану од куће, јер га не могу да гледам очима.
Помисли, болаи! Нашао је и људе који ће нас делити.

— Кога је изабрао?

— Та људи су добри, поштени. Ја му рекох: ако
хоће још и тебе, а он пристаде. Сад, ако хоћеш, хајдемо!
Зато сам дошао.

Мени не би баш пр'аво. Али он навали.

— Па добро — рекох најзад. — Па кад да дођем?

— Хајде сад.

— Знам, али мене треба суд да позове.

— Нећемо са судом ништа! Он је пристао овако да
сами људе узмемо. Хајдемо, ево кола чекају.

Спремим се и кренемо се. Мени то не беше првина.
Био сам доста пута у изабраним судовима судија на чак
и председник. На неким местима пошло ми је за руком
и да измирим завађене рођаке . . .

Кад смо стигли, били су већ на окупу сви. Поздрависмо
се лепо, јер ми сви беху познаници. Ранко Ђокић
и Милован Којић били су имућни и честити сељаци, а већ
кмета Живка узесмо и за председника томе суду.

Заседосмо онде пред кућом на клупи. Ја рекох Живку
да позове Коју и да га посаветује, што овај и учини.

Млад, свеж човек од своје 23 и 24 године, отресит;
стаде пред нама и скиде капу. Држање му потпуно војничко.

Кмет Живко је говорио: да није лепо од њега што
тако ради, да је Иван честит домаћин и пријатељ кући,
да је имање проширио и груписао, да је њихова кућа једна
од првих у селу, да је он кућом и њеним поштењем чувен
и виђен, и да не ради лепо што на таког човека диже
руку који је све њих додржао и до снаге довео. А по-
сле, Ивану ће опет бити добро. Он остаје у својој пуној
кући, са својим народом, али ће њему (Кости) бити те-
шко, јер ће морати од небрата брата градити.

Коста је саслушао кмета стојећи гологлав, „мирно“,
као да слуша наредбу свога командира; па кад овај сврши,
он рече:

— Све јесте тако, као што ви велите, али ја хоћу
опет да се делим! Ја не могу да трим да он мени онако
од рамена одсеца: ти ћеш тамо! Ја сам и св'ета прошао,
и био сам, што онај рекао, и ја нешто. Ја сам био у
војсци каплар, био сам старешина. Не могу ја то да трим.
Нека се мени да моје, па ја како знам.

Ми погледасмо у Ивана. Он је стојао наслоњен на
довратак и заповеднички секао оним црним оком.

— Нека му се учини по вољи! — рече у име одго-
вора на наше погледе. Док ја живим, у мојој је кући овако.

Дигосмо се на имање. Оно беше готово све око куће
згруписао, близу 30 хектара у једном комаду, лепо огра-
ђено и обрађено. По средини беше преграђено врљикама
па је једна половина засејана стрмнином а друга куку-
рузима. Око куће беше велики воћњак засејан шљивом,
иза воћњака једна просторија од три хектара под нашом
па којој плановаше стока које беше доста и беше животиња

и напредна. Сем тога имањаху на Дрини једно имање од
5 хектара засејано кукурузом и поврћем, тамо је „колеба“,
овчији тор и пчеланик. Код колебе је увек морао по један
ожењен члан задруге становати са својом женом и децом.

Иван и Коста идоше с нама. Они нам објашњаваху
— управо мени, јер они сељаци знадоше све — што смо
питали. Мени се допаде ред и обрада и још више ми
Иван прирасте срцу.

Вратисмо се од колебе око великих заранака. Пре-
гледали смо цело имање, пребројали стоку; сад имамо само
да прегледамо шта има у кући, и тада да све то поде-
лимо на три равна дела од којих је један Кости а два
Ивану и задрузи.

— Пре свега — рекох ја — имање смо прегледали;
сад да видимо колико има дуга на овом имању. Иване!
Имаш ли коме шта дужан?

— Имам: дужан сам попу дукат за опело.

— Имаш ли шта на имању дуга?

— Ни паре! Све ово што видите и што сте видели,
Божје је и наше! Нема ту сламке туђе, ама конца туђег!

— А што мени веле . . . поче Коста.

— Шта ти веле?

— Да је кућа дужна 100 дуката.

— Ко ти то каже?

— Сићин.

— Ех, паће и ко ће да ти каже! Мој синко, због
таких ћеш ти у просјаке! — рече му, па се опет окрете
нама. — Ни паре не дугујем! Ево и порезу сам за целу
годину платио.

— То јесте! — рече кмет.

— Дијете! — викну он на жену која са кућанском
чељади стојаше у једном крају дворишта. Донеси из сан-
дука ону кесу и оне хартије.

Жена послуша и донесе једну велику кесу и зави-
јутак са хартијама. Он узе завијутак па нам пружи.

— Ето то сам приновио од кад сам домаћин!

Ја узех разгледати хартије. Беху то таније купље-
них земаља и писмена размењених са земљама ближе ње-
гову имању, сточни пасоши, пореске књижице и сва до-
кумента.

— Јесам ли коме дужан? Је ли то све поштено
плаћено?

— Јесте — рекох.

— Е, сад овде имам 80 дуката готових пара од
продаје хране и ракије. Имам пун амбар жита, пун чар-
дак кукуруза, имам двадесет товара старе ракије, имам
двадесет нове и имам принова од ове године воденицу с
тумбасом која ми може целу кућу ранити. Зашто онда да
се задужим?

— Бога ми, Коста, ти си луд! — рече кмет.

Коста се као збуни.

— Али мени рекоше . . .

— Магарче један — мал' ти не рекох! — рече
кмет. — Кога ти питаш?

— Збиља, Коста, шта ти је, јеси полудео! — ре-
кох ја. Боље ти је у оваком добру, своје добру, бити и
слуга па газдовати, него сам газда па гладовати. Кад ћеш
ти у својој кући све овако имати?

— Па, добро, кад ви велите, ја ево нећу да се
делим! —

— Није то нећу! — рече Иван оштро. Ја сад хоћу!
Не треба мени овај што сад хоће ово сад оно! Узми своје,
brate, па види! Кад сам будеш проширио ватру, онда ћеш

видети како је! Кад ти имаш бољих пријатеља осим куће и мене, иди на кући с њима!

Озбиљан, готово суров и непоколебљив. Ми навалисмо са свију страна. Зајаука женскиње. Костина жена притрча му на му обли руку сузама и стаде га преклањати, па чак му приведе и детенце Кретино и рече:

— Љуби деди руку и моли га!

Дете се узјазило; пољуби га у руку и видећи матер да плаче, удари у вриску....

Суза засја на његовој трепавици. Ја притрчах Кости, докопах га за рамена и гурнух га напред шанувши му:

— У руку!

Коста послуша....

Он га погледа најпре неодређено, онда све оштрије, док му поглед не поста строг.

— Одмах колеби на пази!

Коста га опет пољуби у руку.

— Више не терај са мном комендију! Хајд!

После добре вечере вратих се и ја кући весео и расположен. Право да ти кажем: мило ми је било што сам видео како и наш сељак уме да буде трезвен и како се лагано препорођава и доводи у склад са временом.

ЗАРАВО СВОМЕ

Јанку.

*

*O, du Mädchen, mit dem rothen
Mündchen,
Mit den Augen süß' und klar
Ich denk' deiner immerdar.*

Heine.

Мирис се ширио мајских, белих ружа
У санивој ноћи што је земљу скрила;
И ја слушах речи, ко дах поветарца,
Што шаптаху страсно твоја уста мила.

И ко да си знала удео што нас чека,
Стегла си ме јаче на топле ти груди;
Ту си хтела срећан да просневан санак
Док те кобни часак из сна не пробуди.

А мирисни, бели цветови јасмина
Палаху са грања на љунку ти главу, —
То је био, Нинон, твој венчани венац....
И ја спазих сузу у оку ти плаву....

И час кобни дође... Далеко од тебе
Трајем самац сада дане дуге, мучне;
Ја не грлим више твоје вито тело
Мене не веселе твоје песме звучне.

Душа ми је мрачна... У грудима носим
Срце које сада већ ништа не жели;
Али у тој тами твоје лице гледам
Као лик Мадоне Сандра Ботичели.

Зајечар 1901.

Милутин Јовановић

У БУДИШИНУ

ПУТОПИСНА БЕЛЕЖИКА

Џих. Р. Ђорђевића

(СРПСТАЛ)

ваго раскиљивана ветра национална запали и припреману мисао о Матици. Др. Клип, члан

Будинишког варонског савета, изради код саксонске владе потврђење Мативичних правила 26. фебруара 1847. године. Пете године буду изабрани и чланови и подељене улоге радницима, те тако већ 1848. г. изађе прва књига матичина „*Часописа*“, на коме почеше радити прве снаге лужичке.

Бурна 1848. г. не имађаше за Лужичане злих последица. Тада прими Смолер од Заплара уређивање „Тижденских Новина“, повећа листу облик и хиљаду примерака разасла у сва лужичка села на углед, а Имини се крене у села да и живом речју предоча народну потребу новина на народном језику.

У Немачкој се тражаху тада права на све стране, па и лужички Срби начинише петиције, које потписаше неколико хиљада потписника, а 25. јула дође у Дразђане српска депутација од 16 чланова, састављена из свештеника, учитеља и народа. Садржина петиције беше у томе, да се српском језику да исто право које имађаху и Немци у Немачкој: у школи, цркви, суду и т. д. — Депутацију примише у двору са сваком почашћу и са најлепшим обећањима.

На дому се међу тим није престајало радити на народној ствари, јер тада беше рад неопходан, да би се паралисала разбуктала немштина, те се, баш по примеру Немаца који уведоше по градовима политичка друштва и зборове, заснова „*Главно Српско Друштво*“, под које дођоше све српске општине. Осећање народности разви се мало по мало у целој маси српскога народа, па се поче јако и неподавати у кокардама, патриотским песмама, заставама, натписима и т. д.

Револуцијски пламен од 1848. г. захвати и Саксонску у којој нађе згоднога земљишта у Немаца који не беху задовољни са својим двором. И у томе разбукталом пламу колико се Немци одвајаху од свога двора у толико му Срби беху привржени: једино српска регимента остаде верна своме краљу. Кад се револуција угуши, настаде страховита реакција и терор над Немцима. Срби пак добише све што су тражили: 1. да се у нижим школама, где је већина српске деце, учи српски, а где је мањина, ту да се научи српски бар читати и писати, и да се Наука Хришћанска предаје на српском језику; 2. да свештеници и чиновници у српским местима морају знати српски; 3. да суд за Србе буде на српском језику и да им се сви закони и наредбе српски саопштавају.

Сем овога, ради Срба који живљаху у Дражђанима, измоли се да српски свештеници три пут годишње долазе у Дражђане и одслуже службу на српском језику.

Тако је српска народност у Саксонској 1849—1850. г. задобила потпуно званично признање, а после тога народна мисао и народне тежње почеше све више и више расти до дана данашњег.

Стојећи чврсто уз своју династију, они све више и више напредују и у погледу економском и у погледу књижевном и просветном.

Од 1851. г. имаде у Будининској гимназији катедра за српски језик, на којој беше учитељ Смолер.

1854. г. наштампао је Смолер први српски календар.

1856. г. започео се штампати велики *Српски Речник*, од Др. Пџула, професора Дражђанске гимназије, који се за десет година заврши (*Lužiski serbski slovník*. Будинин 1866. стр. 1210) и који је неизмерна добит за њихову књижевност.

Матица Српска из дана у дан све више напредује, нова друштва ничу, нови се листови појављују и т. д.

*

21. августа освану красан дан. Дивно јутро. На небу нигде облачка, а окунана природа изгледаше као да се освежава. Пожурих те се спремих и сиђох у варош да је разгледам и потражим у њој оно што је словенско.

Кад човек долази из великих немачких вароши, Будинин не чини особити утисак. То је место са до 25.000 становника, мирно, без велике вреве и метежа, чак ни трамваја нема. Улице нису Бог зна како правилне, куће нису високе...

Будинин лежи на висоти која се на западу стрмо за 220 метара спушта у реку Спреву, која изгледа да бере подножје његово. Варош заузима равни, само са југа бреговима ограничени крај. Будинин је седиште главне команде, окружног суда, католичког семинара, католичке конзисторије, земаљског директоријума, земаљске банке, која је филијала државне банке. Ту се држе провинцијалне скупштине Горње Лужице. Од виших просветних завода има гимназију, реалку, једну протестантску и једну католичку учитељску школу, трговачку и привредну школу. У Будинину има више јавних библиотека. Има велики број знатних, делом врло старинских зграда од којих нарочито ваља поменути замак *Ортенбург*, станиште већине надлештава. Од других зграда ваља поменути општинску кућу, кућу за сирочад, више болница, протестантски семинар, гимназију, реалку, позориште, грађанску школу, гарнизонску болницу, војничку касарну и т. д. У новије време је направљен и нови водовод. И приватне зграде, нарочито новијега доба, имају доста леп изглед. Од цркава вредно је споменути једину у Саксонској симултану цркву Св. Петра, где је под једним кровом на истоку католичка а на западу евангелска црква, које су међу собом растављене само високим гвозденим филаретама, али се ипак кроз њих види из једне шта се у другој ради. У евангелској цркви

почиње служба у 9 часова а у католичкој у 11. Сем ове цркве у Будинину има још неколико, али је за нас од интереса поменути једну католичку и једну протестантску у којима се искључиво српски проповеда. — Будинин има и велики житарски трг и годишњи не познати ваљар с вуном. — Од становништва тек је $\frac{1}{3}$ (на 8000) Срба, остало су Немци. Целокупно пак становништво и српско и немачко, припада двома верама: протестантској и католичкој. Од прилике је $\frac{2}{10}$ протестаната, а тек $\frac{1}{10}$ католика.

У немилосрдној и грозној судбини словенских племена у данашњој Немачкој ни Будинин није остао без свога крвавога дела. Већ први маркграф Будинински, по имену Геро († 965.), поступао је ужасно немилосрдно према Србима, због чега се склони завери противу њега. Но он сазна за то и тридесеторицу одличних Срба уби за својим столом. Ликујући после тога, певаше у заносном задовољству:

*Zu Lausitz erster Fürst war ich,
Dreissig wendische Herren tötet' ich!*

После оваквог почетка следује дуга, крвава и жалосна историја ове вароши, за коју је овде врло мало простора.

У новије време Будинин је, 20. и 21. маја 1813. г., добио историјски значај ратом који су водили Руси и Пруси против Наполеона I.

Пројуривши и разгледавши варош на брзу руку, потражих Матицу Српску. Не знам ни сам како, али се распитујући о њој, непрестано намеравах на Немце, од којих ме један једва умеде унутити кући у којој је Матица и у којој су скоро и све остале установе Српске. То је *Narodny Dom* (или *Wendisches Haus*, како је Немци називају), лепа зграда на три спрата, по којој је само један део потпуно готов, а остало ће се тек назидати. На врху зграде стоји златним словима написано: *Bohu k češci, Serbam k wužitku*.

У партеру ове зграде је књижара, а иза ње штампарија. И једном и другом рукује г. Марко Смолер, син знаменитог Смолера, кога затекох у дућану. Кад му се казах, беше му врло мило, те одмах посла и по библиотекара Матицина, а ми отпочесмо разговор. Мене је интересовало све што се односи на Лужичке Србе, те ме г. Смолер обавештаваше о ономе што се могло на брзу руку сазнати.

Лужичка је књижевност скорашња и није богата, али ипак прилично подмирује потребе народне. Замолих г. Смолера да ми покаже часописе који сада излазе и он ми их показа. То су:

„*Serbske Nowiny*“, недељни лист који излази већ 60 година.

„*Časopis Matiči Serbskeje*“, орган Матице Српске, који је сад у 54-ој години излажења. Излази четири пута годишње.

„*Misionski Posol*“, излази од 1854. г.

„*Katholski Posol*“ (Католички Весник), недељни лист, у 39-ој години излажења, служи верским потребама Срба католика, а издаје га Друштво Светог Ћирила и Методија у Будишину.

„*Serbski Hospodar*“, часопис за српске ратаре, прилог „Српским Новинама“, излази друге суботе сваког месеца већ 21 годину, а издаје га „Друштво српских ратара“ (*Towarstwo Serbskih Buraw*).

„*Łužica*“, мешаџник за забаву а повучење згошадни часopis hornjo а dolnjolužičkiх Serbow, излази једанпут месечно већ 20 година.

„*Pomahaj Boh!*“ (Помози Боже!) недељни лист у 11-ој години излажења, служи верским потребама Срба протестаната.

Сва овага сваке године излазе календари:

„*Prothyka za Serbow*“, календар за протестантске Србе, излази од 1855. г. а штампана се у 6000 примерака.

„*Krajan*“ (Селак), *katholska prothyka* за Hornju Łužicu, календар за Србе католике; излази од 1868. г. а штампана се у 1500 примерака.

И нека друштва издају књиге као што ћемо сад видети.

Љужичани имају приличан број друштава, која играју знатну улогу у њихову животу и напретку:

Towarstwo Maćici Serbskeje (Друштво Матице Српске) које је основао 1847. г: Jan Ernst Smolef. Издаје одабране књиге из српске књижевности и свој „*Časopis*“.

Towarstwo SS. Cyrilla а Methoda (Друштво Св. Ћирила и Методија), засновано 1862. г., издаје католичке религиозно списе на српском језику.

Serbske ludowske knihowne towarstwo (Српско народно књижевно друштво) издаје протестантске религиозне књиге за народ. До сад је издало преко 120 књига популарно-религиозне садржине. Оно има највише чланова, на 2300, а сваку књигу штампана највише у 3000 примерака.

Towarstwo serbskih buraw (Друштво српских ратара) има филијале у свима већим местима у Лужици. Ово друштво издаје *Serbsky Hospodar*.

Besjeda, Друштво за забаву у народном духу. Ово је друштво врло распрострањено. У Лужици га има свако место. —

Док сам се овако разговарао са г. Смолером, дође и библиотекар Матици г. *K. A. Fiedler*, семинарски вишишиш, крешки и чисти старац, који је 42 године провео на средњим школама у Будишину предајући најразличитије предмете и верно служећи своме народу.

С њим и са г. Смолером прођох кроз штампарију, па се за тим попех на први сират где је *Museum Maćici Serbskeje*. Музеј је врло скроман и показује важније одлике лужичко-српске. Највише има дутака обучених у народну мушку и женску ношњу, за тим слика из народа, ископанних урни, разних посуђа из старине и народа, музичких инструмената, нешто рукописа и старих књига. — Не може се замислити како сам овде био пријатно дирнут кад сам на народном костиму, нарочито као опасаче, видео нашу

требожку, која је у исто време и требожка Лујичких Срба, да нас сем Словенства и имена још ближима учини.

На другом сирату је Матицина библиотека која броји на 10.000 нумера књига: руских, чешких, лужичко-српских, пољских, немачких, српских и т. д. Изненадио сам се кад сам видео да у Матици нема скоро никакве наше књиге новијега издања. Од листова наших не беше ниједнога. Једино мој „*Караџић*“ и чини ми се „*Летопис Матице Српске*“ чинише у томе изузетак. Беше ми криво на овакву узајамност словенску са наше стране, те чим стигох у Београд потужих се на ово неколицини наших књижевника. И њима не беше право овакво стање ствари, те обеђаше обилтну пошљику наших ствари у Будишину. Колико је урађено на томе, не знам, јер од тада не слазах у Београд.

У библиотеци ме понудише да им што унишем у *Pomjatnik Maćici Serbskeje* у који су се уписивали сви који су досле Матицу посећивали. Мене интересоваше ко је до сад од Срба посетио Будишину, те почех разгледати ову дебелу Споменицу у којој беху исписана силна имена посетилаца из свију словенских земаља. Сваки је изнад свога имена записао по што год за успомену. Беше ту веома лепих и интересантних записа на руском, чешком, пољском, русинском и т. д. језику. Разгледајући Споменицу нађох од Срба само ове записе:

Србим јужни Лујичком Србину.

*Једно благо имамо — Дух словенски. Гајмо га!
Бранимо га! — то је амањет наш.*

у Будишину

10. августа 1868.

Светомир К. Николајевић

Брат с братом, род с родом руши сваку незгоду. —

Ради лепе успомене на пријатни дочек и брацку забаву што у Лујички Срба доживе, нашао сам се иобуђен горње речи овде ставити.

Будишину

13. априла 1871.

Ђорђе Глибоњски

српски народни учитељ
из Српског Бечеја

Кад се јужни Србим са северним Србином преко тако дугих земаља, колико неслога словенска заузима у душевној задружи, рукује, онда ће и они и остало Словенство свој ускрс славити.

Будишину

113. априла 1871.

Јован Поповић

џак у Лујичину

„Само слога Србина спасава!“

С тога нека су нам свима Словенима ове три врлине девиза: слога, браство и јединство целог словенског света!

у Будишину

16/9. 71.

Мита Нешковић

српски учитељ из Зезуна

Кад је Србија после деветогодишњег рата 1813. год. поново пала под Турке, један је јунак, Хајдук Вељко, погинуо бранећи да Турци у Србију не продру. Песник је тај моменат исказао речима:

„Дај Крајину, делија крвава!“

„Не дам Крајине, ево мртве главе“, одговорио је народни витез.

То уписах за то што је таки моменат и овде на овој вечној Крајини Словенства од толико векова. Од негдашњих силних и далеко раширених племена словенских на овоме крају, ви сте, браћо једноимена, остали једини као стража на Крајини, ви сте живи монумент некадашњих племена. Част вашем племену. Нека би срећа или судбина која народима добре дане дели погледала на вас, нека би Словенство постало што му сви желимо, да и ви задобијете у колу словенском оно што вам приличи. Нека би једном Словени престали бити грађа туђој историји, нека би се духовна снага наша огледала на истом нашем народном задатку. Ту ће бити места и за најудаљенијега!

у Будишину

$\frac{8}{20}$ јуна 1872.

Проф. Стојан Новаковић
из Београда

Само слога напред постојано у данашњем духу времена, успомена на све што је Србину најсветије, па се не бојмо охоло туђинштине!

Будишин 30/7.—1872.

Госта В. Ђорђевић
из Крушевца

Никад не могу заборавити моју домовину, моју Луизију, па макар да будем на далеком југу или на широком истоку.

24. октобра 1883. год.

у Будишину

Иван Козлић
инжињер

Пошто беше обавеза да свако што записе изнад свога имена, то и ја изнад свога записах ове две три речи:

Љубав према Словенима довела ме је у Будишин. Овде познадох браћу, вековне стражаре Словенства, па дивећи се њиховоме постојању, уверен сам у сребну будућност племена из кога су.

$\frac{21}{7}$ августа
 $\frac{1}{1}$ септембра 1901.

Будишин

Тих. Р. Ђорђевић
професор Алексиначке Учитељске Школе

На трећем спрату Народног Дома беше слагалиште књига, те се тамо писам ни цео.

Беше већ подне, те захвалих на љубазности двојице браће пратилаца, и одох на ручак, углавивши са г. Фидлером да се после ручка опет вађемо.

Кад се после подне састадосмо, упутисмо се да разгледам варош. Уз пут уписах г. Фидлера: зашто на зградама не видим српске натписе. Он ми то објасни тиме што је у вароши већина Немаца, и ако би се Срби нарочито издва-

јали, не би им било корисно; због тога и сви морају знати немачки, а Немци немају никакве потребе ни учити ни знати српски. Будински тек назарним даном, кад надођу сељаци из околине, залива у Српству, али и велики део тих Срба, принуђен на додире с Немцима, већином зна, поред матерњег српског, још и немачки језик.

Уз пут смо свратили у протестантску српску цркву, где у унутрашњости видех српских натписа. И ту ми беше мило што видех нашу тробојку.

Посетимо даље стари замак *Ортенбург*, па се упутисмо гробљу *Светога Николе* (S. Miklaš), да посетим гроб *Михаила Хорника*, знаменитог лужичког књижевника, уредника „Часописа Матице Српске“, за тим председника Матицина, корисног радника на сваком народном послу и оснивачу друштва „Св. Ђирила и Методија“. ¹⁾

У гробљу, са кога је особито леп изглед на реку Спреву и предграђе *Židow* (Seidan), у рушевинама цркве Св. Николе гроб је Хорников. На њему је диван споменик, коме је на врху крст, испод крста Распеће Христово, а испод тога статуе Св. Ђирила и Методија, словенских апостола. Методије држи крст, а Ђирило таблицу на којој је написано ИСКОНИ БЪ СЛОВО. Испод свега овога је на широкој табли натпис:

Tudy wotpočuje w Knjezu
Michał Hornik

kanonikus scholastikus kapitla swjateho Pětra w Budyšinje, rodzeny we Worklecach 1. sept. 1833. zemrel w Budyšinje 22. febr. 1894.

Za njewustawace a woporniwe dželo w Knjezowej wicnicy a na narodnom polu plać jemu Boh z njebeskim mitom.
R. i. p.

На гробљу се познадох и са Матициним секретаром г. Јаковом Скалом угледним католичким свештеником који баш тада свршаваше опело и држаше посмртни говор на немачком језику над некаквом Немцом, из своје парохије, коју сахрањиваху. Да је покојница била Српкиња, говор би био на српскоме језику.

О школским приликама у Г. Лујци можемо рећи само то, да чисто српских школа тамо нема. И ако се што данас тамо говори о српским школама, то је у толико у колико се трпи у њима српски језик. Па ипак је у том погледу у Г. Лујци (под Саксонском) нешто боље по што је у Д. Лујци (под Пруском).

1849. г. саксонска влада одобрила је да се у српским народним школама предаје Хришћанска Наука и

¹⁾ *Михаило Хорник* рођен је 1. септембра 1833. год. у Рекавици (Воркленци) у Горњој Лујци. Учио је у Прагу теологију и славистику. 1856. г. постао је свештеник у Будишину, а од 1871. г. био је тамо парох. Његова многобројни радови из историје, граматике, ортографије и збирке народних песама штампани су већином у „Часопису Мат. Српске“, чији је редактор био од 1868. г. Он је поред Пеула, Занзара и Смолера радио и на Српском Речнику (Будишин 1866.); за тим израдио је Историју Српског Народа (*Historija serbskeho naroda*, Будишин 1884.). — 1863. основао је за своје католичке земљане књижевно друштво „Св. Ђирила и Методија“. А неколико година уређивао је часописе: „Lužičan“ и „Katholski Posol“. Умро је 22. фебруара 1894. г.

Читање на српском језику. То је остало и по школском закону од 1873. г. На основу овога закона предаје се Веронаука на српском језику у оним местима где је српско богослужење у цркви. Све остало предаје се на немачком језику.

И културне и националне прилике много су горе у Доњој Лужици под Пруском, али о томе немам података.

Велика је несрећа за Лужичке Србе што немају јаког културног уточишта у својој средини и на своме језику, које би пригрљивало најјаче снаге свога народа. Матица је слаб центар да би могао учинити оно што би учинио универзитет на српском језику. Сем тога: рад у Матици и није једино занимање чланова њене управе. Сви су они још и службеници који у Матици раде поред редовне дужности. Крушне снаге не остају у средишту народном, у Будиницу, већ налазе својој моћи посла на вишим школама великих градова немачке царевине, сипајући плодове свога духа на немачком језику. Најбољи се разилазе, а Будиници, Српство, Матица и све остало остају на људима осредњим, понајвише свентеницима, који истина мушки и истрајно раде, али би и њихов рад био много виднији, кад би им само то био посао, и кад би се са универзитета просипале бистре зраке народне науке.

Па и омладина, школујући се по вишим школама Немачке, оставља и даје оно што је најбоље у њој понајвише баш или тима школама или вишим службама, којих у домовини нема . . . .

Време се приближаваше да завршим овај једнодневни излет, јер воз за Дрџђане полази у 5 часова и 47 минута. С тога се опростих са љубазним г. Фидлером, а за четврт сата после тога праштах се са центром браће Лужичана, напаћеним Будиницом, у коме лагано светлуца зора и овој дугопатној, измоденој и једва живој браћи словенској.

Мислим да није ни потребно помињати да се говор између мене и Лужичана водио на интернационалном словенском језику — немачком.

Воз је јурио ка Дрџђанима а моје узмућене мисли, претрпане силним утисцима које тога дана имаћаш, буркашу се као челе у кошници пред лене дане.

Збогом браћо, једнокрвна и једноимена, радите јуначки и надајте се! Доћи ће ваљда време кад ће оживети и словенска Јевропа!

Дотле пак ни ми нићи никоји Словени не треба никако да заборавимо да тамо имамо стричева, браће и сестара . . . .

*Пред Божић 1901. год.
Алексинач.*

ТО ЈЕ БИЛА ОНА

приповетка

АНТОНА ЧЕХОВА

Антон Чехов

— Причајте нам, причајте нам штогод, Петре Ивановићу! повикаше девојке.

Пуковник засука свој седи брк, набашља се и поче:

— Било је то 1843. године, када је наш пук био под Ченстоховом. Потребно је рећи, драге моје, да је зима те године била тако оштра да су из дана у дан стражарима отпадали носови а међава заснивала и претрнавала друмове. Како је мраз почео од

октобра тако није попустио до самог априла. У то доба, треба рећи, нисам био овако искривљен ко циганско гудало, него, није тешко замислити, румен па ко млеком наливен, украјко — исправна лепота. Гиздио сам се као паун, сипао новац и десно и лево, ковчићу брчиће као ни један потпоручник у свету. Требало је само да оком креснем, да мамузом цакнем и наместим бркове — па да се и најхологија лепотица у јагњенице претвори. А волео сам женско ко наук муве, и кад би вам, лепојке моје, стао ређати колико је Пољкиња и Јеврејки висило о мом врату, уверавам вас, математика не би имала толико цифара . . . А свему том додајте да сам био пуковски ађутант, да сам одлично играо мазурку и да ми је женица, Бог нека јој душу прости, била ретке лепоте. Какав сам био паметало, какав тврдоглавац — нисте у стању ни замислити. Ако је у округу била ма каква љубавна историја, ако је ма ко отео чиви „звечеће готовине“, или шлахтићу нос разлунао — није требало ником дванут рећи да је то урадио потпоручник Вивертов.

Као ађутант често сам изахивао ма куд у округ.

Одлазио сам или да кћиним овак и сено, или да Чивутима и разним пановима продајем икартиране коње, а најчешће сам, драге душице, под изговором да служба тражи, одлазио Пољкињама за саставке или богатим спахијама на картање . . . У очи Божића, сећам се као да је јуче било, ишао сам из Ченстохова у село Шевелке, куда сам био по служби послат. Време је било, као што рекох, просто ужасно . . . Стегао мраз те пуца и камен и дрво; ја и кочијаш за пола часа претворисмо се у две леденице . . . Мраз још можеш којекако и трпети, али замислите само, кад на пола пута захукта вејавица. Подиже се бели покров, завитла се као ђаво пред јутрењем, зафијука ветар као да су му жену украли! Пут се изгуби . . . Није прошло ни десет минута, а снег засу и мене и кочијаша и кола . . .

— Ваше благородство, заншли смо с друма! говори кочијаш.

— Ах до ђавола! Па шта си радио, глупаче? Терај сад право, даће Бог да наиђемо на људе.

Едем, ишли смо, ишли, лутали, лутали, и тек око поноћи удари руда у вратнице, како се сад сећам, имања

грофа Бојадловског, богатог Пољака. Пољаци и Јевреји за мене су као и хрен после ручка, али, да истину кажем, шљахта је гостопримна, а од паночке нема затреније жене...

Примише нас... Гроф Бојаловски живео је у то доба у Паризу, те нас дочека надзорник имања, Пољак Казимир Ханцински. Сећам се, није прошло ни по часа а ја сам седео у надзорникову одељењу, грицкао бадеме с његовом женом, пио и играо карата. А кад сам добио пет алатника и кад сам мало више „повукао“, пожелим снавати. Пошто у том одељењу није било собе за мене, доше ми једну од грофових соба.

— Да ли се бојите привиђења? упита ме надзорник, уводећи ме у омању мрачну и хладну собу, која је некако била баш поред велике пугте сале.

— А зар имају привиђења? упиташ, слушајући како потмули одјек понавља моје речи и кораке.

— Не знам! насмеја се Пољак: Али ми се чини да је овде врло zgodно место за привиђења и нечисте духове.

Био сам добро и јео и пио, управ био сам пијан за четрдесет обућара, али, морам признати, од тих ме речи обузе чудна хладноћа. Ђаво да га носи! Та боље и четрдесет Черкеза него ли једно привиђење! Али шта да радим? Свучем се и легнем... Свећа једва што је осветљавала зидове, по којима су, замислите само, портрети предака све страшнијих један од другог! Било је и старинског оружја, ловачких прибора и других фантазмагорија... Тишина као у гробу. Само се у суседној сали чује грицкање мишева и цуцкање старинског мебла. А на полу, кроз прозор, назирало се нешто управо паклено!

Ветар као да је опевао неког; дрвета се повијаху плачући и јаучући; некакав враг, мора бити капак, тужно је шкринао и лунао у прозорски перваз. Додајте свему том, да ми се у глави вртело, управо вртео ми се цео свет... Кадгод бих зажмурио, изгледало ми је као да ми кревет лети по пустом дому, играјући врзино коло с духовима. Да бих утишао толики свој страх, угасим свећу, јер су празне собе увек страшније при светлости него ли у мраку...

Све три девојке, које су слушале пуковникову причу, још се више примакоше приповедачу и гутаху га упртим погледима.

— Елем, настави пуковник: ма да сам се вазда мучно да зашпим, сан је божао од мене. Чинило ми се, као да се допови увлаче кроз прозор, као да чујем нечији шапат, као да се неко дотиче мог плећа. — у кратко, осећао сам страхоте какве се јављају кад су живци узбуђени. Али сред овог ужаса и хаотичних звукова, чујем клапа-клапа-клапа! управ као ударање пауча. Прислушнем и — шта мислите? — чујем лено како се неко примиче мојим вратима, како кашље и како их отвора...

— Ко је то? упитам уплашен.

— Ја сам... не бој се! одговори женски глас.

Унутим се к вратима... Прође неколико тренутака, и ја осетих како се две женске руке, меке као памук, спустише на моја плећа.

— Љубим те... Дражи си ми од живота... — проговори женски умилати глас.

На образима осетих толики дах... Заборавих и мећаву и духове и све на свету, на обгрлих струк... ах, какав струк! Такве струкове природа по парочитој поруцибини ствара тек у десет година по једанпут. Витак, одлично зграђен, тонал, ефемеран, као дах детиња. Нисам се могао уздржати, већ је снажно обгрлих... Усне наше стонеше се у снажни, дугачки пољубац и... купем вам

се свим женама на свету... ни до гроба нећу заборавити онај пољубац! —

Пуковник прекиде причање, испи пола чаше воде и настави нижим гласом:

— Кад сам сутрадан погледао кроз прозор, угледах још већу и страшнију мећаву... Није се могло никуд поћи. Требало је да цео дан проведем с надзорником нијући и картајући се. У вече сам опет био у пустом дворцу, и тачно о поноћи опет сам обгрлио онај струк... Да, да, госпођице, да није било те љубавне авантуре, умро бих од досаде. У најбољем случају, зашио бих се као нико мој.

Пуковник уздахну, устаде и ћутећи пође по соби.

— Па онда... шта је било даље? упита једна од госпођица скоро умирући од нестриљена.

— Ништа! Сутра дан сам отпутовао.

— А ко беше она жена? запиткиваху нестриљиве госпођице.

— Па зна се ко!

— Откуд се зна!... Кажите, кажите ко?

— То је била — моја жена!

Све три госпођице поскочише као опарене.

— То јест... како то? упиташе пуковника.

— Ех, Боже мој, па зар не разумете? упита пуковник равнодушно и слеже раменима. Мислим да сам се доста јасно изразио. Ишао сам у Шведске са женом... Она је била спавала у пустом дворцу, у суседној соби... Са свим јасно!

— Хмм... промрљаше разочаране госпођице. Почели сте лепо, а завршили буди Бог с нама! Жена! Опростите, али то није било ни мало занимљиво, па баш... ни паметно!

— Чудновато. То значи, да би ви хтеле да оно није законита супруга, већ буди каква туђа жена. Ах, девојке, девојке. Кад већ сад о тим стварима тако мислите, шта ли ће тек од вас бити кад се разудате?

Девојке се збунеше и ућуташе. Најједине се и намрштеше на, сасвим разочаране, стадоше гласно зевати... Већеру и не окусише. За све време само месише од хлеба куглице и ћутаху.

— Бога ми... баш није лепо! не могаде се уздржати једна од њих. Па што сте нам причали кад је такав свршетак? Прича није никаква... Луда је, луда!

— Почели сте тако лепо, па на једанпут... додеде друга. Само се ругате!

— Но, но, но... шалио сам се... рече пуковник. Не ердите се, госпођице, шалио сам се. То није била моја супруга, то је била — надзорниковица.

— Е?!

Девојке се поново развеселише, очи им засијаше... Примакоше се пуковнику и, долевајући му вина у чашу, засташе са питањима. Досадног ницезе а с њом и спрењена вечера.

С руског превода

С.

† **Аћим Чумић**. Жалосни искрено смрт овог великог Србина и честитог грађанина, доносимо, у овај мах, само његов лик, а ускоро ћемо изнети пред своје читаоце и његову опширнију биографију.

На Криму (сликао А. Васиљевски). Лепоте јужне Русије познате су и описане. Највећи руски песници нисали

су песме своје нарочито лепоти Крима. И Васиљевски, старији руски сликар, израдио је читав низ пејзажа са Крима. Ма да лепоту није тражио у ретком и дотле невиђеном, ипак је овај Рус увек био у стању да колоритом својим, или боље рећи Кримским, даде сликама својим нарочиту драж коју нећете наћи у других пејзажа. —

Иларион Руварац. Првог септембра о. г. навршује се *седамдесет година* од рођења заслужног нашег историка Илариона Руварца. Ми доносимо у овом броју „Нове Искре“ слику Руварчеву, да подсетимо све оне, којих се тиче, на седамдесетогодишњицу његову, а у свесци за август доносимо чланак о животу и раду његову.

Елеонора Дузе (сликао И. Рјенин). У жеку славе своје, берући доворике по великим јевропским позорицима, заносила је и заноси ова велика италијанска уметница милионе одушевљених гледалаца. Ненадмашна у свом репертоару, нарочито се и јединствено истакла као верскиња у Вергиној драми *Cavalleria rusticana*, као натуралисткиња у Золиној *Therese Raquin*, као класична стилскиња у Шекспировој *Клеопатри*, као јединствени тумач идеја Ибзенова репертоара. Али је ипак најјача као *Госпођа с камелијама*, јер је створила јединствену хармонију реализма, романтизма, идилизма и елегичности. Квинтесенција модерне жене са свима страстима и душевним патњама њезиним добила је израза у овој италијанској уметници. —

Русман, златоносно брдо у Србији. Североисточна Србија изобилује у толикој мери рудним благом да је већ од вајкада позната као примамљиви рударски терен на ком су радили скоро сви завојевачи његови. Овај део Србије и данас је непрестано колонизован рударима. У низу руднога блага у овом крају, најмање се вади злата и ако му трагове полако хватају. Вредни рудар српски г. Ђ. Вајферт поседник је јединог златоносног брда у Србији. — Русмана којег слику доносимо у овом броју. —

Развалине манастира Матејића, у скопској Црној Гори у Македонији. То је задужбина цара Душана, царице Јелене и сина им Уроша. По остацима се види, да је врло леп грађевински споменик наш и да је био доиста права царска задужбина. Сликана је с лица.

Црквине у Матејевцима код Ниша. Са западне стране села Горњег Матејевца, на Метох-Брду, лежи ова стара црква зирана опеком. Славила је, по народном предању, Свету Тројицу, а зирана је још за времена српских краљева.

Врт у Алхамбри. Прослављена маварска Алхамбра ретко се је у архитектури, која је примамљивала и још важе примамљује многог и многог путника да је види. Стари српски илустровани листови доносили су слике ове зграде јединствене у својој врсти.

Из ческих крајева (сликао Липшек). — Нека слика сама собом говори, а ми сматрамо за дужност рећи, да је ово први покушај у српској илустрацији т. зв. тробојне штампне. Трима бојама (плавом, жутом и наранџастом) добијена је ова слика, која је рађена у нашој Држ. Штампарији.

Диплома друштва за народно позориште у Новом Саду (сликао Урош Предић). У културној борби наше браће с ову страну Саве и Дунава велику улогу има и народно позориште. Давањем представа и чланским улагањем у позоришни фонд, одржава се ова знаменита српска установа, која ошлемањива и вегује српске осећаје. Србима, свима и свуда, нека је Народно Позориште искрено препоручено, нарочито онима којима је Бог дао да му се уписом у чланство или прилозима могу одужити. Чланови утемељачи по исплати улога добијају ову прекрасну диплому коју је израдио пењени српски уметник Урош Предић. —

Антон Чехов. Уз приповетку *То је била она* доносимо лик њезина писца, чувеног руског књижевника Антона Чехова. Његови радови нису непознати српским читаоцима, јер је редак и политички лист (о књижевним и да не говоримо) који није доносио производе Чехове. —

De la condition juridique des Bosniaques et Herzegoviniens en pays étrangers; par Jivoïn Peritsch, professeur à la faculté de droit de Belgrade. 8° p. 60. (Extrait de la „Revue de Droit international et de Legislation comparée“. T. III. 1901. Bruxelles).

Предајући Босну и Херцеговину на управу Аустро-Угарској, а не поништавајући над њима у свему права Султанаова, Берлински је конгрес створио изузетан међународни положај за ове две веселе српске области. Тако се дешава по кадишто да и паметна дипломатија, из својих себичних рачуна, ствара оно, што и проста памет народна оштро осуђује:

„Једна земља а два господара,

„Царовати оба не можемо.“

Отуда је међународни положај ових српских земаља врло тежак и компликован. Најбоље и најјаче правничке

снаге огледале су да покажу овај чудан положај, који је доделно овим земљама 25. чл. кобног Берлинског Уговора. А сасвим је природно, што и наши правници нису могли остати равнодушни према томе питању које дубоко засеца у интересе српске и од кога зависи будућност Србије и српског племена. Господи Гершићу и Спалајковићу придружује се сад и г. Перић са овом својом лепом студијом. Име пишчево познато је већ са неколико лених радова и вап усних граница наше отаџбине, а поклањајући своју пажњу и овоме питању писац није могао изабрати бољег пута и начина да се одужи својој отаџбини и своме народу. Леп пример за све оне, који су срећни те поред стручне сиреме владају још и којим светским језиком!

Расправа има три дела. У првом се говори у опште о положају Босне и Херцеговине на основу одредбе Берлинског Конгреса.

„Дискусија о правном положају Босне и Херцеговине — вели писац — сасвим је завршена у корист мишљења по коме су ове две земље остале провинције турске и после као и пре Берлинског Уговора.“

„Ми смо тврдо уверени — наставља писац — да је Берлински Уговор дао Аустро-Угарској само право *управити администрацију* у Босни и Херцеговини, али ништа и право *сволашће администрације*, а под овим последњим изразом разумемо поглавито право одредбе правног поло-

жаја Бошњака и Херцеговаца кад живе на страни.* Полазећи од овог гледишта писац у другом делу расправља главно питање: правни положај Бошњака и Херцеговаца у иностранству у опште.

Питање је нема сумње важно и деликатно, стога писац приступа к њему с највећом пажњом и смотреношћу наводећи све системе, које у томе погледу важе код културних народа. Ствар не изгледа тако заплетена и замршена, кад је реч о најобичнијим правима која обично ужива сваки странац у туђој земљи.

Ну питање постаје много теже и заплетеније у случају, кад Бошњак или Херцеговац треба да задобију какво право на основу међународног уговора. Питање је, вели писац: чијег се уговора треба држати у том случају, да ли онога с Турском или с Аустријом?

Пошто најкомпетентнији писци признају Порти *de facto* и *de iure* спољашњи суверенитет у окупираним земљама, писац одговара на постављено питање: да је Турска позвана да закључује уговоре са страним државама кад треба да регулише питање о положају Бошњака и Херцеговаца у иностранству.

Влада аустро-угарска нарушила би неоспорна права Султанова, кад би закључила уговор с којом другом државом у циљу одредбе правног положаја Бошњака и Херцеговаца у иностранству. Такав њен рад значајно би тешку повреду Берлинског Уговора.* На тај начин, дакле, Бошњак и Херцеговац чим изађу из окупираних земаља потпадају под власт отоманске Порте. Поред свега тога ипак је Аустро-Угарска закључивала и таквих уговора са другим државама, у којима је присвојила права Портине. О томе расправља писац у трећем делу наводећи један пример повреду суверених права Портиних од стране Аустро-Угарске.

Користећи се неискључивом и најновишћу српске дипломатије, Аустро-Угарска је, противно Берлинском Уговору, резервисала себи право суверенитета у окупираним земљама у трговачком уговору са Србијом ^{21. априла} _{6. маја} 1881.

Писац је добро учинио што се на завршетку своје расправе задржао на побудама које Аустро-Угарску нагоне да ради противно одредбама Берлинског Уговора. Цео њен рад у окупираним земљама управљен је на то, да ове земље што више изолује од Србије и Црне Горе, њихових рођених сестара и природних наследница. Ослањајући се на закључени трговачки уговор, у коме је српска дипломатија преварена, Аустро-Угарска би хтела да основи Србији право дискусије о међународном положају Босне и Херцеговине. Писац с разлогом обраћа пажњу српске дипломатије на ове незаконите тежње наше сусетке.

Исто тако ради Аустро-Угарска и према Порти. Пре њу турске власти издавале пасоше исељеницима из Босне и Херцеговине; Аустрија то више не допушта и не признаје турске пасоше. Овај случај дао је повода да се турски конзули ових дана у Дубровнику састану и посаветују, како да у томе питању сачувају неокрњен углед Султанов.

На завршетку овога приказа треба поменути да писац приступа овом питању са темељним познавањем факта, која вешто распоређује и аналише изводећи најзад са свим јаке и логичне закључке. Тим самим, а и интересантношћу питања које расправља, ова се расправа сама собом препорукује.

Београд.

проф. Мих. Ј. Ђорђевић

* Крагујевац је добио своје стално позориште. Неколико виђенијих Крагујевчана ангажовали су *Михаила Миловановића*, члана Нишког позоришта „*Свићелић*“, који је организовао позоришну дружину и већ отпочео рад.

„НОВА ИСКРА“ излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дина; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дина. у млату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику „Н. Искре“, Капетан Мишина 8.

Власник и уредник **Р. Ј. Одавић**, Капетан Мишина ул. бр. 8.

Краљ.-Срп. Државна Штампарија

* Као што јављају Новосадски политички листови, ускоро се очекује преустројство Текелијанума. Од сада ће овом знаменитом задужбином великог Србина Саве Текелије управљати нарочити патронат, којем ће на челу бити српски патријарх из Карловаца. Досада је овим заводом управљала српска црквена општина у Пешти, а новцем је располагала Српска Матица. —

* На свечаном скупу Академије Наука, који је одржан 22. о. м., проглашен је за правог члана Природњачког Одсека **Г. Д-р Светозар Радовановић**, професор у Великој Школи и досадашњи дописни члан; за дописне чланове проглашени су: **Г. Д-р Богдан Гавриловић**, проф. у В. Школи, **Господин Д-р Никодим Милош**, епископ у Задру, и **Г. Симо Рутар**, професор у Љубљани. —

* За Летопис Матице Српске примљени су ови радови: *Поглед на данашњу француску књижевност*, од Д-ра Јована Скерлића; *Капетан Марјан*, приповетка Стевана Срепча; *Чина Гаврилова трагедија*, приповетка Јанка Веселиновића, и *Опис фришкогорских манастира год. 1771.* од Димитрија Руварца. — Књижевни Одбор Матице Српске дао је на преглед ове рукописе: *Наша индојевропски преси*, од С. Н. Томића; *Мирча*, драма у три чина, од М. Беговића. — За Матичине *Књиге за народ* спремљени су ови радови: *Свекра*, приповетка Јанка Веселиновића; *Ушутство Сригњана материца*, од Јована Тосића, и *Књиговодство за пољопривредника*, од Н. Новаковића.

* *Česká Revue* (Праг, уредници **Dr. Frída** и **Dr. Raichman**) доноси у другом овогодишњем свеску чланак Стевана Радића *О погодбама економне независности јужних Словена*, а чешки *Slovanski Přehled* (Праг, уредник **Адолф Черни**) у свом првом свеску а опет из пера Стевана Радића студију о Турђу Крижанићу *Nejdokonalejší představitel slovanské myšlenky*.

* 10. о. м. приредило је Московско Словенско Друштво велики концерат у просторијама Рускога Благородног Собранија. Том приликом нарочито се истакао кнез Сумбатов-Јужин који је у руском преводу рецитовао српске народне песме *Краљевић Марко ије уз рамазан вино* и *Орање Марка Краљевића*. Ито је тако с великим успехом примљена и хорска песма *Што кугиш, кугиш, Србине тужни*. —

* **Мих. М. Станојевић**, учитељ, дао је у штампу своје путописне белешке *Кроз Босну и Херцеговину*. Цена је за претплатнике 2½ динара, а претплату прима књижара **В. Валожића**. Књига ће изићи из штампе првих дана месеца марта. —

Трговинско-занатлијски шематизам Краљевине Србије. По званичним и службеним подацима саставио **Св. Р. Христић**. 1602.—1903. На српском, француском и немачком језику уједно. Београд, Електрична Нова Трговачка Штампарија, 1901. — В. 8°, стр. I—XII—1—300—1—110. Брошираној књизи, цена 5 динара.

Миленија. Спев *Ђорђа П. Иличића*, учитеља. Беогр., Доситије Обрадовић — Штампарија Аце М. Станојевића, 1901. — 8°, стр. 62. Цена 0.80 динара.

Свештенство и народ правоолавно-српске епархије Далматинске своме многозаслужном архиепископу, Његовом Преосвештенству, високо достојном Господину Никодиму. Адресе поводом дела *Православна Далмација*. Н. Сад, Штампарија Ђорђа Јвковића, 1901. — В. 8., стр. 32.

Млада Сибирка. Написао **Гаврије де Местра**. Превео **В. Т. С.** Издање Дворске Књижарнице Мите Стајића. Београд, Доситије Обрадовић — Штампарија Аце М. Станојевића, 1901. — 8°, стр. 88. Цена 80 п. д.